

Krúdy Gyula
Az útitárs

Akkoriban töltöttem be negyvenedik évemet, és néha-néha nagyon szerencsétlen napjaim voltak; valamely katasztrófától rettegettem, amikor reggel kinyitottam a szemem; az éj tele volt balsejtelmekkel; mindig azt hittem, hogy már nem élek soká - kezdte elbeszélését útitársam, akiről nem tudtam sokkal többet, mint amennyit útitársairól szokott tudni az ember, akikkel egy hosszú napot vagy egy végtelennek látszó éjszakát a gőzhajón vagy a vasuton eltölt. (Már régen elment a kedvem attól, hogy új emberekkel megismerkedjem, de útitársam szimpatikus, nyugodt, szomorú szemű, deres hajú és főként igénytelen úriembernek látszott, akiről feltételeztem, hogy nem aspirál egész éjszakai nyugodalmamra. Holdfényben utaztunk, a fák megannyi szoknyás kísértetek, a világos mezőkön azok a láthatatlanná válott rókák ügetnek, amelyek valamely rejtély folytán örökre eltűnnek a vadász szeme elől, egy ezüst sóhajtásos tónál vadludak szálltak nagy messziségben, a vasuti töltés mellett futó szürke országútról az volt gondolható, hogy rajta boldogtalan emberek mendegélnek a fák lassú szívverés módjára ingó árnyékaiban, olykor kis fehér házak tűntek fel, mint heverő kutyák, egy falevélyni ablak mögött méceses égett, tán most gyilkolnak meg valakit, vagy utolsókat hörög egy haldokló vén paraszt; utolért az eső, mint a bánat, és az elsötétedett éjszakából könnyeket vert a részvétlen ablakra; - vajon mit csinálnak azok, akiket szerettek? - gondoltam magamban fázósan, mintha soha többé nem hallhatnám kedves szájak kedves, tetszetős beszédét, és csak az útitárs szomorú szavai hangzanak fejem körül, mintha a halál a bibliát olvasná.)

Nem akarom sokáig untatni életkörülményeimmel - folytatá útitársam. - Haszontalan fecsegés volna az, mint az útitársak szokásos, álmos, érdektelen előadása, amíg a vonatot várják egy állomás dohos várótermében, s a jelzőharang konokul hallgat a háztetőn. Azt vettem észre, hogy az emberek többsége mindig vásárra megy. A legnagyobb ritkaság a vőlegény. Az a lovagregénybeli bolond pedig, aki tíz-tizenkét óra hosszat rázatja magát vasúton, kocsin, szánkán, hogy egy nő kezét megcsókolhassa, hogy a suttogó hangját hallhassa, hogy a szoknyáját vagy a zubbonyát megszagolhassa, hogy imádkozó hangon, visszafojtott szuflával szavakat mondhasson egy kert végében egy lugasban vagy egy gyalogösvényen, ahová a nő titokban, az ágyból szökött ki - az olyan bolond ritka, mint a fehér holló. Valamikor ilyen fehér holló voltam én, úgy robbantam a szerelemtől, mint a dinamit a kőbányában, amelynek aztán egy darabig húzódik sárga füstje a hegyoldalban, majd elvész nyomtalanul.

Annak örültem, ha az út jó részét tengelyen, őszi esőzésben, boldogtalaná ázott köpenyegben kellett megtenni, mint Petőfi idejében utaztak a vőlegények. Zsidó korcsmákban megérintettem a háziáldást. Haramiavilágból itt maradt csárdásokkal töltöttem az éjszakát. Tagbaszakadt szolgálóknak ígértem házasságot, amíg szent szerelmemhez utaztam. Nem voltam ostoba. Kihasználta az utazás gyönyörűségeit, többnyire részeg voltam a bortól, tájképtől, hársfák vagy állomások szagától, elmerengtem keresztutakon, és szívesen elhittem mindent ismeretlen emberek arcáról, beszédéről, nők kíváncsiságáról, elfelejtkezett szemekről. Gondolatban sok ezer nővel volt viszonyom a magyar kisvárosokban, ahol egy-két napot töltöttem. Iskolás-lányok szalagos cipőjén felejtettem a tekintetemet, és a templomban olyan erősen néztem a menyasszony szemébe, amíg az elpirult. Földbirtokos-asszonyoknak mondtam felejtethetlen hazugságokat, pedig tudtam, hogy közeledik már az állomás, ahol végleg leszállnak, s örökre eltűnnek. Máskor egy ismeretlen nő csaknem megvert Püspökladány és Debrecen között, pedig éppen egyik menyasszonyomhoz utaztam.

Végül is nőtlen, szomorú ember voltam, amikor rám köszöntött a dércsípte időszak, a hervadó, hűvösödő nyár, a learatott mezők üres, messzire látó horizontja, elnémult esti országutak csendessége. Ismétlem, katasztrófától féltem, reggelenként sokáig gunnyasztottam, mintha nem volna érdemes többé felöltözködni, elüldögéltem vasuti sorompókon, üres tájképeket gondoltalanul bámulva, voltak kedvenc, elhagyott padjaim a ligetben, hol a lehullt fáleveleket érzelmelenül nézegettem, rajtakaptam magam tudatlan sóhajtásokon, éjjel, hirtelen, a kialudottság érzésével felébredtem, holott alig félóra előtt feküdtem le, s nem jutott eszembe sem imádság, sem költemény, sem kedves emlék az életemből. Baj volt. A harapós rosszkezd és ingerlékenység, mint valami kezdődő betegség kerítette hatalmába a kedélyemet. Az öngyilkosságot kezdtem szemügyre venni, és ha nem szégyelltem volna magam, búcsújáráhelyre zárandokolok gyógyulást keresni, mert minden örömet elveszítettem a nőkben, az időjárásban s az étvágyban. Ekkor kerültem X-be, ahol hetvenhét esztendőt töltöttem. Megnyugodtam, elcsendesedtem; ráeszméltem, hogy nem érdemes siettetni a halál napját.

*

(Útitársam ekkor megmondta X városka valódi nevét is. Engedje meg az olvasó, hogy az elkövetkező elbeszélésből kihagyjuk a magyar város nevét. Több ilyen város van a Felvidéken. Mindenféle régi királyok és urak messziről jövő emlékei hangzanak a toronyláb összesztimelt harangjainak kongásában. A házak fala mellett történelemmé válott emberek álldogáltak, de a nők oly egykedvűen szerették vagy nem szerették őket, mint általában a nők nem sokat törődnek a történelemmel. Egyetlen nő sem érezte még kedvese ölelgetésében azt a boldogító érzetet, hogy e karokról, lábokról, szakállakról egykor, porráválásuk után a történetíró fecseg. Szakállak, vérték, szívek elvonultak, a nők tovább kötötték harisnyájukat, korán bezárták a kapukat, és senki sem jött vissza az álmos éjszakán a hídról, amelynek karfájáról egykor önmagát nézegette a folyó tükrében. Elhangzottak a történelmi lépések, új lépések közelegtek, tavasz lett, tél lett, betegségek, szerelmek jöttek-mentek, a nők megértek, majd megöregedtek, a férfiak köhögtek, kiáltoztak, koporsóba feküdtek. Kis városka volt ez a Felvidéken, öles falakkal, zárdaablakokkal, kályhákkal, amelyekből az esti tűz farkasszemét nézett az alvókkal. A gyertyák ellobogtak, és füstjük elszállott. Miért keresgéljük az emberek a vasárnapi mise térdeplői vagy a tűzoltó-majális táncosnői között e történetnek hősnőit? X. Ez a városka neve... Egyszer majd meghalnak a hősnők, és sírjuk gondozása az élők szórakozása lesz.)

Az első nő, akivel X.-ben megismerkedtem, Hartvigné, született Gábiel Szidónia volt. Azt ígértem neki, hogy két napig maradok a városkában, s ez gyors engedékenységre bírta - folytatta szomorú útitársam.

Nem tudom, hogy uraságod miként van ezzel a dologgal, én például némely nőnek az arcberendezésén, az orrán, a fülén, az ajkán észreveszem az első pillantásra, hogy számíthatok-e meghallgatásra? Bocsásson meg, ha kissé közönségesen fejezem ki magam, másképpen nehezen tudnám megérhetővé tenni: hogy életemben találkoztam nőekkel, akiket az első látásra úgy ítéltem meg, hogy engem várnak. Nekem valók; - a vérmezsékletünk, a gondolkodásunk, az ábrándozásunk, a vágyakozásunk egyforma. Keressük egymást, mint a szél és a gazdátlan kútágas; mint az egér és a lyuk; mint a vándormadarak és pihenőhelyeik. Furcsa találkozások ezek az élet álorcás menetében. Az ember egyszerre ráismer a nőre, bár azelőtt sohasem látta. A kézfogásunk, a tekintetünk, a vérünk lüktetése, a vágyunk bogarászó, földásó munkája összetalálkozik, mint az alagutban az ásók. Én kalandot kerestem az idegen városban, mint egy unatkozó vigéc. Hartvigné is várt valami alkalomra, bár meg vagyok győződve, hogy azelőtt sohasem jutott eszébe bárkinek megmutatni a fehér harisnyás lábát.

De hadd mondok el komolyan és az utazók léhasága nélkül, hogy ki volt Hartvigné.

Hartvigné egy szent asszony volt.

Lakást kerestem X.-ben, mert csak fiatalkoromban szerettem a vidéki vendégfogadók életét, amely véleményem szerint hasonlíthat ama orosz postaállomások miliójéhez, amelyekről Turgenyevben vagy Tolsztojban olvashattunk. Amikor még mulattatott az utasok lármás, életteljes csendriasztó megérkezése, a veres képű, félszemű aransapkás konduktor oly boldogan mosolygott a tompán dőcögő omnibusz hágsóján, mintha vadászó hercegeket hozna az állomásról, pedig többnyire kereskedelmi utazók bújtak ki az üveges ketrecből; az örökös serés pörköltszag, amely a fogadó kapujában fogadta az embert, amely az udvar felé összekeveredett az emésztőgödör szagával; sötét, gyanús lépcsők, amelyeken a fehér fejkendő, mezítlábas, papucsos, elszánt arcú olcsó szappanillatú, megtermett szobaasszonyok végigmérték az utazót, mint a bornyút; a nyikorgó ágyak, amelyekben tán tegnap gyilkoltak meg valakit, a rosszul záródó ajtók, amelyek mögött mintha mindig leskelődne valaki - talán az utazó mélabús magánya -, a megereszkedett ablakok, amelyek megöl céltalanul lehet bámulni az üres kisvárosi délutánba; a porlepte táncterem és környéke, ahol télidőben izzadt, bomlott kedvű és bomlott alsószoknyás táncosnőket ölelgetnek savanyu bort lehelő gavallérok; a lépcsők, amelyeken falusi úrnők éberlasztingcipős, fehér harisnyás, kövér térdét lehet látni; a holdas, boros éjszakák e kísérteties szobákban, ahol a ruhafogas mellől a leeresztett alsószoknya karikájából inges nők lépegetnek ki az unatkozó álmában; a setét ebédlő, ahol az asztaltársasági jelvényeket úgy őrzik, mint fétiseket a krákogó, köpködő elbizakodott öreg törzsvendégek, a légnyomos képek, a csorba, kékszegélyű tányérok, szarvasagancsos evőeszközök, dohányfüstbe merült céltalan esték, nyerítő röhejek, üres dalok és fárasztó beszélgetések, s az egyetlen öröm az omnibusz megérkezése a léghuzamos kapualjba, mintha egyszer meg kellene érkezni valakinek e cifra bárkán... Akkori hangulatomban egy jól irányzott pisztolylövés tette volna emlékezetessé látogatásomat például az Arany Csillagnál, s önnek sohasem beszélné el senki e történetet.

Lakást kerestem, mint egy diák.

Tejszagú kék abrosz mellett akartam reggelizni, mint gyermekkoromban a szülei háznál; vasárnaponként váltják az asztalkendőt, és az arcok frissen mosdottak, a hajak vizesen megfésültek, az ingek fehérleők, az arcok vidámak a családi asztal körül. Itt más szaga van még a spiritusznak és a rumnak is. A pálinka, amit éhgyomorral hajt fel az ember a családi asztalnál, nem ártalmas. A tojást frissen tojta a tyúk, az írósvaj nevet, mint egy kövér lány a szőlőlevelek közül, a cipők a lábakon fényesek, az ágyneműből friss reggeli szellővel száll el az éjék fülledt gondolata, tegnap keményített szoknyában szalad táncos lábain a szobalány; még a trágyahordó szekerek is másképpen párolognak a deres utcákon reggel, mint délután, a nagybetegek hörgése elcsitul a szomszéd házakban, a piacok üde zöldege, a kakasok piros feje, a húsok rózsaszíne himbálódzik a vesszőkosarakban, a városi tornyot szivaccsal megmosták hajnalban, a tarka mellényes cinke vidáman ugrándozik a dércsípte eperfán, mint az újra kezdődő, múltját megbocsátott, elfelejtett élet...

A ház, ahová benyitottam, mindenképpen kedvemre valónak látszott.

Nagy fehér tűzfala volt a háznak, amely a piac és egy hegynek kanyarodó kis utca sarkán állott, mintha városkapitány lakott volna itt a múlt időkben, aki magos ablakaiból arra ügyelt, hogy nincs-e zendülés a torony körül. A kémények igen magosan voltak, s úgy nyúltak fel, mint a gunár nyaka. Kip-kop, mondták barátságosan a kopott kőkockák, amikor lábamat a küszöbre tettem. A setét pinceajtó mögött sem vettem észre gonosz kísértetet leskelődni a maga gödrével, az emeletre felkanyarodó csigalépcsőre egy gömbölyű ablak fordította barátságos arcát. A fehér ráma között ódon, salétromos fal mellett, régi időkben itt maradt mellvédek alatt meghúzódó kertecske mutogatta szelíd bájait. Az ecetfa májusban bizonyára jóillatú, a

lugas gondriasztó, és az alacsony kőpadon felágaskodnak a fehér lábú szűzek, hogy letekintsenek a városra, midőn regényekkel és versekkel teleszívták a fejüket. Milyen gazembernek kellene lenni annak, aki ilyen helyen egy leány elcsábításán törí a fejét!

Fehér ajtó nézett velem szemközt. A réz kilincs ragyogott, és Salve volt szöve a tiszta lábtörőbe. Igen jólesett, hogy e modern tisztaság mellett is oroszlánfejes húzós csengettyű nyomult ki a falból. Bizonyosan békés, boldog emberek hajlékába nyitok be.

A háziasszony nyitott ajtót. Az első szavaimra kissé bizonytalanul felelt a félhomályos előszobában, aztán megröppent, mint egy fehér pille, és a világos szobába vezetett az utca felé.

- Foglaljon helyet nálunk, uram.

Igen, így gondoltam, a vékony lábú székek télen is vászontakaróval vannak behúzva, mintha valami igen nagy ünnepélyre várna évtizedek óta a bútort, hogy valódi szövétjét megmutassa. A szőnyegek tarkák, barkák, amilyeneket otthon szőttek késő őszi időben a régi háziasszonyok, midőn a gyertyaöntésen már túlestek. A függőlámpás pillangós porcelánernyőjén rózsaszínű túll van. A sarokban karácsonyfa állott, mert januárius első napjait mutatta a kalendárium, ha elfelejtettem volna megjegyezni. A levegőben szobafüstölőnek és szárított almahéjnak az illata. A fehér porcelánkályhában oly pirosan lobogtak a hasábfák lángjai, mint a lepkék.

- Ez volna a kiadó szoba - folytatta az asszony, szemközt ült velem, de háttal az ablaknak, hogy arcvonásai oly lassan bontakoztak ki előttem, mint egy álombeli kép.

Talán harmincesztendő volt, de lehetett negyven is. Abban a korszakban volt mindenesetre, midőn a nők keresztcsontját már nem annyira a tánc, hanem a házigond fásasztja. Az első pillantásra észrevettem, hogy feltűnő jó cipőket visel a lábán. Mindnyájan tudjuk, akik valaha az életet próbálgattuk, hogy a vidéki nő, bármilyen hiú, kevesebb gondot fordít a lába ápolására, mint a nagyvárosok szülöttei. A rossz kövezetek, az őszi sarak, a méltatlan gyaloglások elpusztítják a legszebb lábakat és lábbelieket. Ebben a városkában még bizonyára volt vasárnapi cipőjük a nőknek, s otthon többnyire papucsban jártak-keltek, a rossz időben a régi vásott cipőt vették elő, és az úgynevezett bergsteigerek, regatták s egyéb félcipők késő vénségükig szolgálnak, amíg a láb csónakaivá válnak. Nem csodálom azokat a hiú asszonyokat, akik késő vénségükig ügyelnek lábbelijük formájára, a párizsi szabásra, vagy az angolos korrektségre, a francia sarokra, a szalagok frissességére, a kifogástalan tisztaságra. Ámde bármilyen legyen a kisvárosi nő cipője, körülbelül egyforma helyeken, tájakon, utcákon tapos benne. A ropogós regatták vagy a cugos éberlasztingok az élet pallóin, lépcsőin, pincéin átbetorkálnak, egész addig az utcáig, ahol hegynek kanyarodik vagy völgybe hajlik a gyalogjáró. A legszorgalmasabb lábak sem látogathatják eleget a templom kockaköveit (amelyek alatt többnyire egy sokat bűnözött és halálában bűnbánó polgár lesi a lépéseket), a gyóntatószék, a kártyavetőnő és a helybeli bábaasszony tudják az asszonyok történetét, bármilyen cipőben járnak. A lábak élete csaknem ugyanazon ösvényen múlik el. Végül mindegy, hogy intéztek-e hozzájuk szép szavakat a férfiak, kalandos utazók vagy táborozó katonatisztek vagy csak lustaságukat szidták a türelmetlen férjek. A szegény lábak kiszolgálják a maguk éveit, aztán megtörnek gondban, hasogatásban, penitenciás köszvényben.

Ennek az asszonnak olyan cipője volt, mint egy hercegnőnek. Hol varratta, hol szabatta ebben a városkában, ahol a nők bizonyára a karlsbádi boltból szerzik be szükségletüket? Karcsú és nagyreményű láb volt a cipőkbe bujtatva. Ezek a kecses francia sarkok tán rátaposnak a férfiakra, vagy talán csak azért vannak, hogy otthonában mulattassák az asszonyt, mint a hímzés az ingen, vagy a fodor az alsószoknyán.

Ennek a lábnak (a Hartvigné lábának) olyan volt a hajlása, mint a paradicsomi kígyóé. Eltérően a nők szokásos lábszárától, térdben nem ért össze a csont és a hús, hogy azután váljon el a két barát, mint a szigony. A térdek belseje körülbelül tíz centiméternyi volt egymástól, mint a fiatalembereké, akik nem régóta tanulnak lovagolni. A térdek résén át bizonyosan szabadon jár a szél és a gondolat. Egy égő húsvéti gyertya - aranybáránnyal díszítve - elfért volna a két térd között.

Honnan tudtam mindezt?

Az egyik cipőszár felett felcsúszott a kék zsinórra szegélyezett krémszínű szoknya, és amint szemközt ültem az asszonnyal, jól szemügyre vehettem sötét harisnyáit. Vannak férfiak, akik különös izgatottságot éreznek akkor, midőn egy mezítelen bokát látnak papucsban, mások a báli cipőkért és selyem strimpflikért rajonganak, ismét mások a kőműves-állványokon dolgozó tót lányok mezítelen lábszárán felejtik el a szemüket. Én most őszintén beszélek; én híve voltam mindenféle lábvallásnak - még a megtermett falusi asszonyságok éberlasztingszektájának is, akkor voltam a legboldogabb, ha kedveseimtől, úriasszonyoktól a néhányszor viselt cipőjüket kaptam ajándékba: - a Hartvignééhoz hasonló lábat még addig nem láttam.

Az a harisnyacsík volt az okozója, hogy néhány napra tervezett X.-beli mulatásomat később hetvenhét esztendőre meghosszabbítottam.

Bizonyára érdekelheti az asszony egyéb külseje is a lábán kívül.

Nos, Hartvigné egyébként olyan volt, mint egy apáca, aki ringyó lábakkal jött a világra.

Vannak arcok, amelyeknek látása gyorsítja vagy lassítja a szív verését. A Hartvigné arca megnyugtató, mint egy gyónás.

Középkori képeken láthatni ilyen szenvedélytelen, fehér kendővel környékezett, szinte vértelen arcokat. Az ember az arc mellé képzelettel a rokka nyelét, az ékköves gyűrűkkel díszített kézbe az orsót és az asszony élete köré a len hosszú szálát, mint a pókfonalat, amelyen át elszáll a messziségbe a belső tüzek füstje. A kép háttérében ott szállnak a v betű alakú vándormadarak, mint az elmulasztott esztendők.

Ha volt is gond és bánat ez arcon, eltemetve feküdt az a nyugalom vársáncai mögött. A szenvedélyeket elriasztotta a világoskék szem, mint mozdulatlan madárijesztő a seregélyeket. A vörhenyes, igen finom szálú hajzat bodros volt, de olyanforma bodrozatú, mintha az asszony nem akarna hivalkodni e felesleges díszével. Az orra, homloka egyenes volt, mint egy férfié. Nyugodtság áramlott ebből az asszonyból, mint egy német nevelőnőből, aki tudja, hogy egész életén át dolgozni kell, nem szabad megszeretni a fekhelyét, mert holnap új tanyát kell keresnie.

A fiús zubbonya, amely dupla gallérjával és kék nyakkendőjével barackszínű nyakát környezte, ugyancsak egy szelíd, igénytelen lény ruházata volt.

Bocsásson meg, hogy ennyire untatom e sohasem látott nő külsejével, uram. Világossá szeretném tenni ön előtt a nékem mai napig is érthetetlen eseményeket. Ha ketten ülünk neki az ügy kibogozásának, talán hamarabb megeljük a csomót. Tapasztalt, tavasza múlt férfiak vagyunk, nincs mit restelkednünk egymás előtt, midőn ismeretlen nőkről beszélgetünk. Biztosítom, hogy senki sem találhatja fel ezt az asszonyt az elbeszélésem nyomán, mert itt-ott felismerhetetlenül elrejttem drága alakját a kandi szemektől.

Tehát az történt, hogy megállapodtunk a szoba árában, én kijelentettem, hogy legalább egy fél esztendőre kötelezem magam, megmondtam nevemet, foglalkozásomat, illetőleg sokszor szégyellt semmittevésemet, nem kérdésből, de bármely cél nélkül felajánlottam az asszonynak, hogy a lakbért előre kifizetem. Ő ezt csendes főbólintással elfogadta.

Ezután felálltunk, és a karácsonyfa díseit kezdtük nézegetni, amelyeket ő gyermekeinek állított, akik jelenleg az iskolában vannak. A selyempapirosba göngyölt cukrocskák, amelyek pattanó hangot hallattak, midőn elszakították őket, ma már úgy tűnek fel előttem, mint valami gyermekkori emlék. Az aranyozott diók, a péppel ragasztott színes papírláncok, a narancsok, fűgék, apró viaszgyertyák, mandulák és préselt szőlők, valamennyien kis búvszerek voltak, amelyek az asszony szépségét emelték, és a bennem halkán dobogó kívánságot fokozták. A karácsonyfa illata körülvette a fehér zubbonyos nőt, mint az a mérhetetlen vágy, amely a legromlottabb férfiakat is néha meglepi a tiszta, házias élet, a fehér lábú feleség, a dunnameleg téli éjszakák és a göndör fürtű gyermekek iránt. Önkéntelenül ágtól áigig mentünk, s mintha egyikünk sem törődött volna már a diókkal, amelyek a karácsonyfa gallyain feltűnedeztek. Merev volt a tekintetünk, de a színes cukorkák felrepülni látszottak, mint játékos lepkék.

Szinte nem ismertem meg a saját hangomat egy vágyteli percben, amint megszólaltam, hogy a leheletemtől meglebbent az asszony füle mellett a vörhenyes haj. - Majd elfelejtettem megkérdezni, hol fogok aludni?

- Itt - felelt az asszony, és hosszú fehér, de gömbölyded ujjával a medvebőrrel letakart kanapéra mutatott, amelynek közvetlen szomszédságában állott, hogy a hosszú fekete szőrök megérintették krémszoknyáját, amely világitani látszott a beözönlött téli napfényben.

Ha a nyomban következő események egy piros farsangi bál közben, álorcás vigalom alatt történnek, sohasem jut eszembe a csodálkozás. Nem vagyok regényhős, de komisz ember sem, ezért mindig a sors különös kegyelmének tekintetem, ha egy-egy nő engedelmes volt. Az én vakmerőségem az ő alázatosságukon épült, gyors elhatározásom, olykor brutális megrohanásom az ő egyszerű jószívúságukon alapult. Sohasem birkóztam harapó, karmoló, kétségbeesetten védekező parasztlányokkal, mint azok a férfiak, akik ezen a réven különbnek tartják magukat. Sohasem ígértem komolyan házasságot vagy örök hűséget hiszékeny, gyengéd nőknek. Szinte megvártam, hogy az alkalom letelepedjék elém, mint egy delelő lepke, amelyet kalapommal leboríthatok.

Ámde akkor fénylő téli délelőtt volt, a piacon hetivásár rikített, a háztetők eresze fehérlett, mint az imakönyv margója, szekerek zörögtek a kiugró köveken, mint a vásáros élet, bármely percben megszólalhatnak a magosan, középkorisan csilingelő harangok a vasszínű karcsú toronyban, amelyen kelevézes rozsdás katona forgott a széllel; ilyen időben szoktak megjelenni a proklamációk, amelyek nyugalomra intik a népet, ilyenkor hirdetik ki a halálos ítéleteket s az eretnekek elégetését. Ez órában konyhaszaguk van az asszonyoknak, és a férfiak a borbélynál vagy a serházban politizálnak.

A kanapén ültünk egymás mellett, és észrevettem, hogy a nyakán még nedves a haj a reggeli mosakodástól. A zubbonyából félreismerhetlen asszonyillat lengett. A cipők nyugtalanul feszültek, mint vadludak szárnyai, mielőtt elhagynák a tó vizét.

- Nem, nem - ismételte, midőn szótlánul megcsókoltam a nyakát.

Az ajtók nyitva voltak, a ház ismeretlen, de észrevettem, hogy valahol a házban egy ablak nyitva van, amelyen most behallatszik a városi hajdu dobolása, aki bizonyára igen méltóság-
teljes magatartással proklamálja a legközelebbi hetivásárt - amely ablakon át esetleg menekülni lehet, ha ifjúkori szerencsém cserbenhagyna, amin igen csodálkoznám.

- Én úgyis elutazom innét holnap, s maga sohasem lát többé - vigasztaltam.

Nem tudom miért, de szavaim elhallgattatták mormoló ajkát, amelyen a *nem*-ek oly sorozatosan követték egymást, mint az olvasó szemei. Csak barackszínű fejét ingatta még, mintha az nem tudna leszokni erről a mozdulatról. A szeme gyöngéd, alázatos, félénk lett, mintha gyermekei és jövődjé sorsa e perctől függött volna. Mintha már most elkészülne arra, hogy ami itt történik, azt sohasem vallja be férjének, sem a gyóntató papnak. Pedig amulett volt a mellén, amint egy percre észrevehettem. Lehúnyta a szemét, keresztet vetett, s összekulcsolta a két kezét.

Midőn ismét körülnéztem a szobában, minden a régi helyén állott. Csak a karácsonyfa alatt görbült el egy gyermekkard, és egy papírcsákó behorpadt, aminek pótlását nyomban elhatároztam. A falakra néztem. Néhány szakállas, szalonkabátos hivatalnok külsejű öreg- és fiatalember fotográfiája egykedvűen tekintett alá. Gyermekek vicsorogtak, amint a helybeli fényképész rájuk parancsolt. Egy gyászruhás öreg asszonyság igen méltóságteljes volt, mintha megvetné az eseményeket. (Ő háttal felém, egy ablaknál állott, mintha türelmetlenül várná távozásomat.)

Nem is igen tudtam egy szót sem szólni, csak megfogtam hátulról vonakodó kezét (amely most korántsem volt olyan finom, mint előbb tetszett), megcsókoltam a kezét, és meghatottan ellépkedtem.

Mire az utcára értem, ő már nem állott többé az ablaknál.

*

Ekkor kezdődött egy új fejezte életemnek, amelyet sohasem bántam meg, amint általában sem bűnt, sem erényt, semmit se bántam meg, amit tettem. Némely emberrel nehezen bírnak el a papok, nincs meggyónni valójuk a halálos ágyukon.

De, hogy folytassam Hartvigné történetét: a vele való ismeretségem akkor kezdődött, midőn más nőekkel vége felé jár a regény.

Amikor elmentem tőle, inkább vágyakoztam utána, mint akkor, midőn mellette voltam...

Ah, uram, ismeretlen férfibarátom, ez a legrosszabb és legritkább érzések közül való. Elmenni egy nőtől s azután csaknem eltikkadni a szomjúhozástól! Inni egy kortyot egy forrásból, amely nyomtalanul eltűnik, és mindig a forrás vizére áhítozni. Az ördögbe, negyvenesztendő voltam, mindenféle tapasztalataim voltak az életben, kerültem rókalyukba és hálóba, bolonddá tettem nőket, és ácsorogtam kis utcák kanyarulatainál petróleumlámpások alatt, amíg odalent a város villamosfényben fürdött. Sablon férfi voltam, disznókereskedő vagy a régi divat szerint sántikáló gigerli, nem nagy gondot okozott egy nő elcsábítása. Néhány napig tűnődtem, szótlán voltam, magányos helyekre jártam vacsorázni, hosszasan nézegettem a vörös bor színét a kristálypohárban, elgondolkozva mendégéltem hazafelé éjfélkor, ok nélkül a holdba néztem, de sohasem, azaz nagyon ritkán tettem fel az életemet egy blattra.

De Hartvigné után vágyakoztam még abból az időből, midőn gyermek voltam, s az első örömhölgygel megismerkedtem - egy őszi délután, rossz illatú házban, kövérek és soványok között választhatva, és én a hervadt, de megtermett Elvirát szemelvén ki, akinek félhomályos szobájában csendőrbajuszú altisztek, keseképű civilek tekingettek alá a fotográfiákról - s akihez még aznap este újra visszaszöktem a második áldozásra, hogy tisztában legyek élettől és halállal. Ő volt a Hartvigné, az első csók szende szemérme, szégyenkező szava, tudatlan ügyefogyottsága után vágyva vágyott második csók a nyitott szemmel, a fül és a tapintás felkészültségével. Ifjúság volt. A kakas és a bika tánca volt.

Az Arany Csillagnál, ahol ebédemet elköltöttem, oly regényesen üldögéltem, mint valami asszonyszöktető, aki mostanában még csak azért tartózkodik a városban, hogy félig nyitott

ablak mellett a nő profilját lesegesse. A nő varr vagy harisnyát foltoz - mindig ezt csinálják -, a regény pedig halad megállás nélkül, mint a füst. Nem emlékszem, hogy mit ebédeltem, pedig vidéki fogadók nevének említésére eszembe jutnak a kolbászoknak, káposztáknak, rostélyosoknak az ízei, a bor és a ser színe, az óramutató ketyegése. Egy foltos ruházatú nagybajuszú alacsony pincér szolgált ki, aki emlékezetem szerint azzal dicsekedett, hogy korábban márkőr volt e helybeli úri kaszinóban. Szimpatikus volt nekem ez a tömör bajuszú, fehér mellényes, alázatoskodó legény, mert abban a városban lakott, ahol Hartvigné. Az ételek ízlettek, a hó gyönyörűen fehérlett az ablakon át, kékes fény borongott a háztetők felett, boldog emberek ropogtatták a havat a gyalogjárón, fiatalnak éreztem magam.

Ha imitt-amott felmerült valamely kétségem, hogy nem a város legtisztességesebb hölgyével volt szerencsém megismerkedni, elég volt egy pillantást vetni a piactéri házakra, amelyek úgy bezárkóztak, s oly mélyen hallgatnak, mint az utazó nő a postakocsi sarkában.

A legény minduntalan azt mondta: kizsithand. Megvallom, jólesett ez nekem, akkori lelkiállapotomban.

Délután újabb szenzáció várt rám.

A piac sarkán, nem messzire a pipázgató töröktől és a könyvkereskedő aranypiros kalendáriumaitól, megtaláltam a helybeli fényképész kirakatát. Az üveggel fődött ládán szórakozottan siklott el a szemem. Nagyon befűzött, kövér asszonyok, vajképű menyasszonyok, kakastaréjos gavallérok és báméskodó gyermekek csoportjában megtaláltam Hartvigné képét.

Egyszerű nyári ruhában ült egy széken, és az ölében tartott kis barna legyezőre szegezte szórakozott, elmélázó tekintetét.

Hosszan elálldogáltam a kirakat előtt.

Mindenféle dolgok jutottak eszembe az asszony eddigi elhagyottságáról. Bizonyosan telve volt a szíve illúziókkal, amelyek az évek folyamán elhervadtak. Esténként a kályha tüzebe bámult, s egy-egy ábrándot dobott a lángok közé, mint egy megunt fátyolt. Szomorú voltam - érte.

Az estémet egy városalji kocsmában töltöttem, ahol hivatalnokok életre-halálra kugliztak a petróleumlámpásokkal megvilágított pályán. Disznótor volt itt, gyermekkori szagok úsztak a levegőben, a falon a tizenhárom vértanú, és a vendégek derülten, csendesen üldögéltek. Senki sem tudta, mi történt a Hartvig-házban ma délelőtt.

A végén sajnáltam minden asszonyt, akit elhagytam.

Amint nem láttam többé őket életem felett, mint a holdat, valamely furcsa gyengeség vett rajtam erőt. Eszembe jutott sok hiábavaló erőlködésük, magányos szenvedésük. Láttam őket mosni, varrni, összeráncolt szemöldökkel virrasztani, a levont harisnyán aggódalmasan a lyukat nézegetni, kisgyermeket altatgatni, az elhibázott lépés felett gondolkodni, a hold járását lesni és oly titokzatosan cselekedni, mint éjjel a macskák. (Kár volna kihagyni az elbeszélésemből öreg bécsi fiákeresemet, aki a feleségét állandóan „Katz”-nak nevezte.)

Hartvigné iránt is mély sajnálatot éreztem. A jobbagyszeme, a megindultsága, derekának boldog-boldogtalan leomlása, a polgáraszonyok fehér fejkötőjének lehullása kontyáról, szégyenkezése és gondterheltnek látott háta, amelyre utolsó pillantásom esett - elfelejtette velem, hogy a nők úgy törnek fel a férfiakat, mint a mogyorót, és csemcsegyve fogyasztják reggeli kávéjukat, miután kedvesük halálhírét az újságban elolvasták. Csak sajnáltam Hartvigné, hogy rossz éjszakája van miattam, a holdba bámul, búcsút vesz gyermekeitől, talán megfordul a fejében a másvilági üdvösségének a gondolata is, mindenestre éjfélkor az ablakra könyököl, és borús kedvvel, meggyalázott büszkeséggel, megváltó szavakra várva, lesi a hegyi

utcácska felől lépteimnek messziről felhangzó koppanását. A fehér kendőt keblére teríti, hogy bele ne haraphasson a téli éj farkasfoga, a fülébe a boldogtalanság és az elkeseredettség vattáját dugja, az ajkát leszorítja, hogy ki ne törjön rajta a gyötrelmes zokogás. Egyedülinek s elhagyottnak érzi magát a földön. Kivételes nőnek, akivel valamely rendkívüliség történt...

Elsétáltam kétszer is az ablakai alatt. A szobák fehér függönyeik mögött oly mélyen aludtak, mintha mindenki meghalt volna a házban, és az éjjeli óraütést legfeljebb a házőrző eb olvassa a pitvarban. Ő fekszik egy ágyban, férje, gyermekei társaságában, és egypár napig félszemmel alszik, hogy álmában el ne szólja magát.

Csöndesebb éj tán sohasem volt X-ben.

*

Már nemigen emlékszem, hogy mivel töltöttem másnap a délelőttöt - egyáltalában eszembe jutott-e Hartvigné? - valószínűleg ismét az a szomorú, életúnt utazó voltam, aki az Arany Csillag omnibuszán megérkezett. A felkeléseim igen zordonak voltak ez idő tájt, délre harangoztak, amire meg tudtam bírkozni farkasszörű kedvemmel, hogy a mosdótálhoz lépjek. Amíg el tudtam hitetni magammal, hogy én már sokkal többet éltem, mint a nyolcvanesztendős emberek, nincs jogom hosszú életre számítani, bármikor meghalhatok, mert kiéltem mindent, amit lehetett. Rendesen a széken szoktam üldögélni és a fehér függönyre bámulni, anélkül hogy eszembe jutott volna a függönyt félrevonni, vajon mi történik a külvilágban?

Délután a Szent János-templom körül sétálgattam. Vén szentek a napvilágon maradtak itt, az öreg polgárokat a kövek alá dugták. Minden lépésnél egy kétszáz esztendős halott jött szemközt. Nagyszakállú kővitézkek álltak minden cél nélkül a templom falában. A hollók magasan szálltak, havazás lesz.

Éppen akkor volt vége a litániának, az öregasszonyok miséjének, amely oly rövid, mint egy szippantás a hit burnót szelencéjéből. Énekeskönyv kezdőbetűivé görbült öreg E még F betűk mendegéltek a sárga falak mellett: vén asszonyok, akiknek már semmivel sem kedveskedhet az élet, csak egy jóízű imádsággal. A régi téli kendők között hirtelen, mint egy déli jelenés, feltűnt Hartvigné, kerek kis fácántollas bársonykalapka volt a fején, macskabőr bundácska oroszos sujtásokkal, a karmantyujából öreg imádságos könyv kandikált ki, a fal mellett sietett, a szemét a földre sütötte. Amikor tiszteletteljesen köszöntöttem, olyan megriadva nézett rám, hogy sohase felejthetem el tekintetét. Mintha kancsalított volna a két szembogara, mintha kotkodácsolt volna a hangja, mint egy megriasztott baromfié.

- Ön itt van? S nem utazott el a városból?

Mindenféle szíves és szívtelen szavak bugyborékolnak a számon; növekvő félelme arra sarkantyúzott, hogy mindenféle kopott és átérzett mondásokkal meggyőzzem őt arról, hogy csak a kedvéért maradtam még X-ben. Látni akartam ismét, mert nem tudtam elfelejteni az első csók ízét. Ismét magaménak akarom őt... Olyan ijedelemmel nézett körül a templomsétányon, mintha a pokol tornácába jutott volna:

- Az istenért, megláthatnak itt együtt. Mit gondolnak az emberek?

- Lakója vagyok - feleltem, hogy megnyugtassam.

- Nem... Nem, ez nem lehet kifogás. Félttem a jó hírnevemet. Ön talán azért jött, hogy visszakérje a pénzt, miután a szobát nem óhajtja elfoglalni? - kérdezte most nagyon gyorsan.

- A pénzt semmi esetre se fogadom el - feleltem igen komolyan, s nem lettem volna emberismerő, ha észre nem veszem Hartvigné megnyugását. - Ellenben mégiscsak itt maradok a városban, s ha lehet, elfoglalom szobámat önnél.

Ismét elborult az arca.

- Az a szerencsétlenség úgysem fog többé megtörténni - mondta ő mély, remegő, igaz hangon. Önnek nem lehet fogalma, hogy mennyit szenvedtem azóta. Vallásos és nyugodt asszony voltam, aki minden örömét családjába körében lelta. *Azóta* nem merem megcsókolni a gyermekeimet, s remegve gondolok a napra, midőn férjem megérkezik. Az ördög bújt belém, s nem találok a lapot az imakönyvben. Nem teszek szemrehányást önnek, csak azt cselekedte, amit a legtöbb férfi elkövetett volna egy megtévedt, gonosztól megszállott nővel. De most már felocsúdtam. Elmúlt a nehéz óra, amelyet Isten azért küldött rám, mert egyszer vétkeztem egy nő ellen, aki ugyanígy járt, mint én. Megtaszított az ördög, a fülembe súgott: „próbáld meg te is”, holott valamikor nagyon súlyos ítéletet mondtam szegény bűnbe esett húgomról.

- Hol van a húga? - kérdeztem, hogy a fájdalmas szavakat megállítsam a száján.

- Itt lakik a városban. De csak ritkán találkozunk ama szomorú nap óta. Nekem gyermekeim vannak, derék, tisztességes férfi nevét viselem, még ha szívem szakadna sem tehetnék semmit szegény húgom érdekében.

- Talán van a hűgánál kiadó szoba? - kérdeztem minden cél nélkül, mint ahogy az emberek néha beszélnek gondolkodás nélkül.

S ekkor láttam Hartvignén a második meglepetést, amelyre sokat tapasztalt férfi létemre sem voltam elkészülve. Hevesen, szinte a szavakba kapaszkodva és korántsem meggondolva felelt:

- Nem... majd csak lakjon nálam, amíg kedve a városhoz köti. Majd kieszeli, hogyan találkozhatna a húgommal, aki szebb és fiatalabb nálam. Szegény, korán özvegységre jutott és gyermekkel nem áldotta meg a sorsa.

- Holnap - szóltam.

- Esetleg már holnap - felelt Hartvigné.

Estére elfoglaltam szobámat a barátságos házban, de még nem pakoltam ki a táskáimat. Lássuk, érdemes-e hosszabb ideig a városban maradni?

*

Másnap a jószagú, fenyőfás és tiszta, fagyos reggelen Hartvigné gyermekeivel ismerkedtem meg, mint valamely vasúti állomáson útítársam hozzátartozóival. Fiúcskák és leányocskák voltak, illedelmesek, kacsafark-hajzatúak; a fiúcskának lakkszárú csizmája volt, a leánykának vízálló bakancsa, piros halászkendője, fecsketarka ruhácskája. Bizonyosan futva szoktak átkelni a hídon, amelynek fagyott deszkái döngnek lépteik alatt. Vagy kétszer-háromszor végigcsúszkálnak a folyó jegén, azon a helyen, amelyet a gyermekek maguknak e célból kijelölnek. Piros fülükkel, mogyoró-orrocskájukkal, ártatlan szemükkel tapogva sietnek az utcán az iskola felé, mintha mindennap megjárnák azt a csigalépcsőt, amely az égből a földre vezet.

Hartvigné fázósan szégyenkezve merített kanállal a tejet tartalmazó kék lábasból, szórakozottan mellőzte a gyermekek kérését, akik sok föllet akarták kávéjukat, ellenben bocsánatkérő, szinte alázatos pillantást vetett rám, midőn megkérdezte, hogyan parancsolom a kávé? Sötét zubbonya nyakig be volt gombolva, és a krémszínű szoknyát a kék szegéllyel többé sohasem láttam rajta. Valamiképpen úgy viselkedett velem szemben, mint az adós hitelezőjével. Nesztelen léptekkel járt-kelt, óvakodott a közelemben kerülni, később menyecskeként bekötötte a fejét, rongyos, régi kesztyűt vont ujjaira, és a takarításhoz látott, hogy elfelejtse az életét. Azt már korábban tudtam, hogy a nők a törlóruhába, a hajnali nagymosásba, a padlás látogatásába és a dudvázás méla dalaiba a virágos vagy veteményes kertben olyan titkokat temetnek el, amelyekről sohasem beszélnek. Az ősnyák is így csinálták. Ha nyugtalan volt a szívük, ha féltek a magánytól, elmentek a baromfiudvarba, a gyöngytyúk vagy a páva rikoltását hallgatni.

Mégis a Hartvigné nyakán egy szív alakú medáliont vettem észre, amely emlékezetem szerint, tegnap nem volt azon a helyen. Fekete csontból faragott, egyszerű, bársonyszalagos medálion volt. Kérésemre nyomban felnyitotta. Egy nyírott pofaszakállas, egyenes tekintetű, pedrő nélkül felsodort bajuszú, kettéválasztott homlokú, csendőrtiszt arculatú férfiú nézett rám a medálionból. Hartvig úr volt, bányatiszt a közeli kincstári bányákban, és csupán hetenkint ért rá családját felkeresni. Előre elhatároztam magamban, hogy H. úrral kuglizni járok ama mulatságos kocsmába, ahol a tegnapi estét töltöttem. - Védekezve és vigyázva osont tova az asszony kérdő tekintetem elől. Olyan sötét volt a szeme, mint borult ég alatt a tó tükre. Az orra körül a szőlőlevél-izomzatú rózsaszín foltocskák elhalványultak, mintha bőjtöt tartana. Hajlékony, lemondó és titokszerű volt, mint egy bűnbánó nő. Szerettem volna többször megmondani neki, hogy én feloldozom, de okosabbnak véltem a hallgatást. Midőn a konyhán csendesen forrni kezdett a víz, az udvaron a napsugár sárrá olvasztotta a friss reggeli fagyot, lemondó egykedvűséggel, felgyűrt nadrágban elhagytam a házat, hogy szemlét tartsak a városkában. Úgy gondoltam, hogy midőn a küszöböt átléptem, Hartvigné levetette magát egy székre, és szorongását csendesen omló könnyekben felejtette.

*

Mégis bolondság volt el nem utazni a városkából, gondoltam magamban még aznap, mikor oly gondtalanul sétáltam a piacon, a falusi menyecskék szoknyái között, mint egy olyan ember, aki úgysis csak egy félóráig időzik itt, elutazik s felejt.

Hartvigné húga délután jelent meg a háznál, s háziasszonyom csakhamar magunkra hagyott.

Ha jól emlékszem, Genovévának hívták.

Tapasztalt férfiak között nem volna sok mondanivalóm a dologról. Sokkal egyszerűbb volt az özvegyasszonyka, mint valaha hittem. Barna volt, mint a gond, hiszékeny, mint az álom, jóindulatú, anyáskodó, tenyerével veregető, megtisztelt és szenzáció nélküli. Beszért a menyasszonyi ingeről, öt esztendő előtt meghalt férjéről, a fekete nagy kakasáról, amelyet ezentúl Péternek (az én keresztnevemen) fog szólítani, a kisvárosi unalomról. Engedékeny, szíves, türelmes, megadó volt, mint egy jóasszony, aki nem tehet egyebet a jelen körülményei között. Bár nem volt a legjobb formájú - a kezén nagyon meglátszott, hogy varróiskolát tart a városkában -, túlságosan be volt fűzve, és igen sok parfümöt locsolt a fehéreneműjére, mindamelletted kedves volt fekete ruhájában, sűrű fátyolában, simára fésült hajával, házikenyér fehérségű térdeivel, kopogó félcipőjében, savanykás leheletével, titkos bajuszkájával, szófogadó két karjával, falusi szemérmességével és önként levont harisnyáival. Az elhalt férje arc képe függött a nyakában - egy pepitaruhás, zexeres, kisbajuszú, heptikás férfiú, akit a világon a legjobban szeretett. Korhely volt. Néha éjszaka papucsban szaladt borért a Három Rózsához, hogy férjének kedvében járjon. Ha férje bort ivott, nagy örökségekről beszélt, amit oly jó volt hajnalig hallgatni. Leginkább azon csodálkozott, hogy férje nem tért vissza a temetőből az első éjszakán a jó meleg ágyba, ahol kitárt karokkal várta.

Elment, mint egy ügyvéd a kliens. Csupán annyi maradt meg emlékezetemben a szavaiból, hogy igen rossz véleménye volt a helybeli asszonyokról. Hartvigné tisztelete, mint egy szentté válott mártírt.

Estefelé Hartvignéval találkoztam az előszobában. Most már mintha nyugodtabban, eltökéltebben nézett volna a szemem közé. Halkan, elgondolkozva füttyörészgetett magában, amint a ruhásszekrény előtt foglalatoskodott. Csöndes mosollyal nyomta kezembe a kapukulcsot.

- Bármikor hazajöhet, uram, mi mélyen, csendesen alszunk. Minket nem zavar. Csak mulasson jól X.-ben.

*

Ünnepnap volt. A kalendáriomban hívogató piros betűkkel volt megjelölve a nap, mintha ilyenkor mindenkinek több bort szabadna inni és bővebben enni a fűszeres ételekből. A kalendáriumi ünnepeknek az asszonyok örülnek. Több a tennivalójuk, a hajukból nagyobb karikát sodranak fésülködés után az ujjakkal, amely hajkarikával rendesen eldobják az éjjeli álmukat is, piros az ünnep, mint az arcuk, és csodálatos módon kalácsillata lesz a legkisebb háznak. Az ablakok jobban fénylenek, a ház megmosakodni látszik, mint egy cica.

„Szent Jeromosra és a többi szentekre... kezdtem (mert már régebben rájöttem, hogy Jeromostól aggódnak a nők, miután a legműveltebb is csak keveset tud róla)... ma vízkereszt napján kijelentem, hogy hozzád hasonló nő nincsen ebben a városban” - mondtam zsoldoskatona módjára reggelizés után, miután a gyermekek a kismisére eltávoztak.

Hartvigné szokás szerint megrendült, aztán nagyon szelíden, engedelmet kérően függesztette rám a szemét, amelyben ismét előbújít a bánat, mint kis fekete kutya a házikójából. S így szólt a szem:

„Én jó teremtés vagyok, de azt ne kérje tőlem, amit gondol. Megesküdtem, megfogadtam... Falun kacsák és libák, fa-Krisztusok és boldog kis kápolnák között növekedtem fel. Nem tudom megszegni az eskümet, mert nem élhetek tovább. Hagyjon engem így félig eltaposva. Majd múlnak az évek, s én lassan felejték, meggyógyulok. Nézzen körül a városban. Van itt elég, aki elmulatatja.”

- Nem ismerek itt senkit - feleltem komoran.

- Én majd segítek - szólt Hartvigné megható szolgálatkészséggel. - Városunk szépeit most mind együtt láthatja a templomban az ünnepnap misén. Jőjjön utánam, s ha teheti, lépjen a hátam mögé a mise alatt.

Beleegyeztem a tervbe, mert hisz úgysem tehettem volna egyebet.

Emlékezetem szerint Szent Jánosnak volt a templom ajánlva azon régi emberektől, akik a hitnek ezt a hajlékát oly komorrá, ijesztővé építették, mint valami örökös fenyegetést a bűnöző emberek ellen. Mennyivel áhítatosabbak a szabadban tartott istentiszteletek a templomiaknál! Búzaszentelő gyönyörű ünnepén valóban a szív legmélyéről száll a báránnyelű ég felé a föld népének fohászok. A mezei virágok megannyi menyasszonyok, az akácfák vőlegények, forrásszaga van a gyalogösvénynek, vidoran integetnek messzi tájak, mint a karinges pap karzati hallgatói. Az ember szívesen megnyugszik abban, hogy van másvilág, ahol tavasz járja. De a templomokban én mindig csak az utolsó órára gondoltam. Gyermekkoromban buzgón köszöntgettem a fekete arcú szenteknek, akik a túlvilágon iskolamestereim lehetnek. Meggyőződésem szerint valaki irogatja az oltár mögött, hányszor vetek keresztet és hajtok térket. Félttem az oltárképektől, mint a halottak országától. Titkos remegéssel dugtam a kezem a fekete szenteltvíz-tartóba, talán megfogja ollójával egy borzasztó rák, mert a gyónásnál elhallgattam némely titkomat. Későbbben is bizonyos idegenkedéssel nézegettem a bús oltárokat, setélt kórusokat, titokteljes kápolnákat, félhomályos sekrestyéket, ahol a papok a másvilággal érintkeznek. Szellemeink laknak a misemondó-ruha ráncai között, és a sötét padosok alatt az ördög guggol, aki elkapja a lábát annak, aki nem imádkozik. Vajon mi lehet a nagy oltárkép mögött? Talán egy nagy bolthajtásos terem, ahol a szentek, képek és szobrok összejönnek, és mise után megbeszéljük azt, amit tapasztaltak. Vallásos katolikus családból származtam, és még egészen kisfiú voltam, amikor a papok neveltek, hajnalban hideg misemondásaikhoz felköltöztek. Megvallom, félttem a templomtól, miután gyermekkorom óta annyi meggyónatlan bűn terhelte a lelkiismeretemet. Csak volna valahol egy vak és süket és nagyon öreg szerzetes; majd könnyítenék magamon. De így félttem elmondani furcsa cselekedeteimet, amelyekről gyermekkorom óta meg voltam győződve, hogy tilalmasak.

Szent János temploma belül sem volt barátságosabb, mint külsőleg. A szívet átdöfő villámhárítók, mogorva vaskeresztek, titokteljes toronyrovátkák, amelyeken a holdkórosok szeretnének sétálni, a befalazott fülkék, ahol bizonyosan élve eltemetett bűnösök gubbasztanak az örök reménytelenségben, a salétromos, nedves, szinte könnyektől áztatott falak hiányzottak a templom belsejéből, de volt itt elég látnivaló, ami megrázza a ritka templomjáró szívét. Mindjárt egy szoborcsoporthoz vonna magára figyelmemet. Márványanya lépkedett kisebb-nagyobb gyermekei társaságában az örök megsemmisülést, a vigasztalhatatlan búcsút jelentő fülke felé. Tunikájában, mezítelen lábain, karjában csecsemőjével, szoknyájába kapaszkodó gyermekeivel visszavonhatatlanul lépkedett a bús nő az üreg felé. A szívverés megáll, ha elgondoljuk, hogy mi lehet az üregben! *Anyák sorsa*: ez volt a szoborcsoporthoz című, és a bécsi udvari templom eredetije után másolták. Mindenesetre távol helyezkedtem el a baljós látú lyuktól.

Hát a szent oltárképek tán megvigasztaltak? Sehol sem találtam egy barátságos arcra, amely várt volna, amely megnyugtató volt. Másvilágiasan hideg szemű arcok nézegettek alá a falakról, századok óta elfásult Krisztusok, a földi élet asszonypanaszaitól egykedvűvé váltott Máriák, reménytelen, üres tekintetű szemek vették el kedvemet végképpen a másvilágtól. E hűvös szentélyekben valóban nem lehet egyébért fohászolni, mint azért, hogy a hempergő, őszinte élet minél tovább tartson odakünn, az ajtón kívül. A másvilág, amint itt ábrázolják, csak arról győzi meg a látogatót, hogy a szentté váltak tovább is viselik fájdalmaikat, a mártírok töviskoronájukat. Semmi sem változik, csak a sír lesz napról napra hidegebb s a kő súlyosabb.

Ijedten félreléptem egy kockakőről, amely felírása szerint, egy régi polgár hamvait takarta. Mennyit kellett koccintgatni életében e régi polgárnak a sekrestyésekkel, amíg itt helyet adtak neki!

Most a kóruson megzendültek a hegedűk, a hárfák, dobok és női hangok. Zenés mise volt Szent János templomában, amelyre nagyon büszkék az X.-beliek.

A hegedűknek oly édesded hangjuk volt, mintha maga az öreg Úristen hallgatná a zenészek játékát. A hárfák a báránnyelűkön üdögélő, kövér lábszárú angyalokat vélték elbájosítani. S a nők, akiből egy kalapka vagy egy fogolyszárnyacska látszott a kórus mellvédjei mögött, akkor sem énekelhettek volna csengőbb lelkesedéssel, ha maga a kassai püspök szolgálja az oltárnál az Urat. Elandalodtam e gyönyörű énekeken, mint a vén bűnös ártatlan gyermekkorán. Mily jó volna vétek nélküli gyermeknek lenni s odafent harangozni a toronyban!

De nézzük, nézzük azt, amiért oly sok esztendő után Isten hajlékába vittek léptem. Én a mai szent misén az oszlopok mögött leskelődő sánta ördög szerepét játszom, mert a véletlen így osztotta ki... Mennyivel könnyebb volna munkám, ha mezítelen homlokkal és arccal állhatnék fel a szószékre, hogy a paráználkodás fertelmességéről beszéljek női hallgatóimnak! De most ördög vagyok. Vigyázni kell, hogy fel ne ismerjen a harangozó, midőn bojtos, csengős papzsákjával a hívők feje körül lebeg. Mily örömmel nyúl kezem a zsebbe, hogy némi aprópénzzel megváltsam itt mulatozásomat!

A templom már megtelt. A férfiak hátul álltak, aggodalmasan összekulcsolt kézzel, mintha valamennyien igen nagy bajban lennének. Ezek a hímnemű imádságok a mindennapi gondok szarufáin, ágas-bogas gerendázatain kúsznak fel a magosba. Ha belenéznénk ez imádságok szénaboglyájába, aligha akadnánk itt rikító pipacsra. De amott, feljebb a hajóban, ahol a nők foglalnak helyet a padsarokban, mint a vetőkártyák, fiatal mellett öreg, özfélénk menyecske szomszédságában tűzrevaló boszorkány, gyermekleányokra örködő banyák és az imádságokat is ellenőrző, kékruhás, kövérré lottyant nénikék a fiatal nők rozmaringszagú szoknyái mellett:

ott már cifrábbak lehetnek ez imádságok. Nem vettem észre, hogy helyőrség volna a városkában; több fiatal bányásznövendéket láttam, valamint tipikus kisvárosi gavallérokat testhez álló kabátokban s magos gallérokban, igen vastag sétatálcával és borzas bajuszokkal - hogy ha ők nem szerepelnek ezekben az imákban, akkor engem nevezzenek számárnak.

A női szemek mind le vannak sűtve, mert utóvégre templomban vagyunk. Nagy iskola a vallás, mindenki elcsendesül röpkéségével, nyugtalanságával, gonoszságával, amint helyet foglalt a padsorban. A fényesre simított deszkákon, a kopott lyukas térdeplőkön, az avas, barna könyöklőkön így helyezkednek a női testek már évszázadok óta. A holtak kihűlt helyén vérmes fiatalok helyezik el derekukat. Kihunyot tekintetek helyett új lámpások villannak meg a félhomályban. Jönnek-mennek lábujjhegyen, egyik esztendőben úgy, mint a másikban. Egyik sem hoz olyan gondolatot magával a templomba, amelynek ne lett volna már hasonmása. Szinte megreszketnek Szent György lovának hatalmas, sárkányölő izmaitól, mert a múlt héten álmodtak egy hasonló nagy lóval. Ne reszketsetek, már az anyátok is álmodott a Szent György lovával, mégis szép öregasszony lett belőle. A kisvárosi varázsló, aki tükörbe néz, századok óta hasonló álmokat lát a nők lelkében. Vajon miért is élünk, ha már nem tudunk újakat álmodni?

Egy kis szőkés-barnás fejnek póksárga szeme villant rám hosszú pillák alól. Mintha fénylő porszemecskék táncoltak volna felém a szemsugárban. Aztán bezáródott az ablak. Jelentéktelen mézeskalács-arcú, fitos orrú elbizakodott állú és a fül mellett nagyravágyóan göndörített hajú leány vagy asszony volt a légy szem tulajdonosa.

Megböktem Hartvigné vállát, aki a hajó közepén az utolsó padsorban foglalt helyet.

Fel sem nézett imádságos könyvéből, csak alig észrevehetőleg bölintott.

Már elmenőben voltam, amikor egy kíváncsi, szinte ágaskodó, kígyóvonalú szempár állított meg, amely hosszabb idő óta látszott figyelni, kémlelni, felettem tanakodni. Frufrus, babás, fekete hajak környezték a kreolarcot; kékes bajuszka és cukorkaszopogatásra való, duzzadt ajkak között egy hiányszó fog helye... pamutkesztyűk az összekulcsolt kézen... de áradó, kandi, mindenre kíváncsi ifjúság: ez maradt a leányról emlékezetemben.

De már nem akartam Hartvignét zavarni mély és buzgó áhítatoskodásában. Szegény, nem tehet arról, hogy ily gonosz emberrel ismerkedett meg. Mielőtt a pap kivette volna az Oltári Szentséget, bűnös, megalázott gyötrelmes lélekkel elhagytam az Úr hajlékát, ahol csak rosszban törtem a fejem.

*

Hartvignét dúdolgatva találtam az előszobában, miután Olga - a mézeskalács-arcú leány - elment tőlem. Mind bátrabban nézett a szemembe.

- A hét végén megjön az uram - mondta, s már alig aggodalmaskodott.

- Igen - mondtam fanyar kedvvel -, nagyon fogok örülni Hartvig úrnak.

- Majd meglátja, uram, hogy milyen becsületes, derék jóra való ember az én férjem, akinek a kisujja többet ér...

- Jól van - feleltem, s elmentem az alkonyati városba. (Rendesen azok az asszonyok dicsérik a férjüket, akik vétkeztek.)

Amíg a ködben csavarogtam, a házárnyakat nézegettem, piros ablakokról szerettem volna kitalálni, hogy mi történik mögöttük - olykor egy-két gondolatfoszlányt szenteltem Olgának, akit délután szobámban találtam. Mi is volt rajta a feltűnő? Igen, olyan hevesen csókolt meg,

mintha önmagát akarná bolondítani. És azt mondta egyszer: „Bandi”. Vigyázott, hogy a fehérneműje ne gyűrődjék, ugyanezért levetette azt, csendesen nevetgélt, s nem látszott félni, hogy az ajtó egyszerre megnyílik, és beállít a szobába az egész magisztrátus, a polgármester vastag ezüstitlánccal a nyakában, a város gombos pálcájával a kezében; nagy, bohóc-pápaszemmel a nótárius; komor, álomképekből való drabantok, vörös ruhás hóhér, átkozódó asszony-személyek, csúf kis ugató ebek... akiktől mindig féltem, mióta a városkában gonoszkodtam. Aztán megragadják Olgát mezítelenül, lebomlott, alig vállig érő haját szétseprrik, a piacra korbácsolják, ahol már áll a hasábfából való máglya, amelyen az erkölcstelen asszonyokat elégetik. Míg az én kezemet hátul erősen összekötözik, és visznek, hogy kerékbe törjenek. - De Olga oly vidor volt, mint egy csirke. Bizonyosan kinevetett volna, ha elmondom neki aggodalmaimat. Csak arra kért, hogy köszöntsem őt az utcán, ha barátnőivel sétál, amit természetesen meg is ígértem.

Nem soká kellett várnom a találkozásra. Amint kifordultam a piacra, viháncoló, kacagó leányokkal találkoztam a ködben.

Igaz, hogy farsang már elkezdődött, a kocsmákban dudások lesték a vendéget, az Arany Csillag sárga falán egy piros cédulát láttam, amely valami bált hirdetett, de ezeknek a leányoknak olyan jókedvük volt, mintha egyenesen valamely középkori farsangból jönnének, midőn egy napra szabad volt megbolondulni mindenkinek a kulcsos városokban. Ilyenkor fogamzottak azok a gyermekek, akikből későbbi vásári bolondok, tarka komédiások vagy piros arcú rablók váltak; a bor összefolyt a földön a katonák és a polgárok vérével, és a szegény asszonyok nem tudták, hogy kilenc holdtölte után szörnyű baziliszkuszt vagy ikret hoznak-e a világra?

A ködben úgy suhantak el mellettem a leányok, mint a csengettyűk hangjai.

Hárman voltak, nyomban felismertem Olga szívarcát, szürke, nagymamás kendőjét, de feltűnt a foghíjas, fekete lány kagylófényű arca is, amint fodros gallérjába (à la Mikádó; a régi divat szerint) burkolózott, mint egy vándorcirkusz lovarnöje.

Mély tisztelettel köszöntöttem Olgát, meghajoltam és turbékoltam, mint egy féleszű lovag.

- Kezét csókolom, drága úrnóm.

Olgának nyilván megtetszett hódolatom, és elpirult a pisze orra. Zavartan megállt, mint színpadon a kezdő színésznő; végül, hogy a barátnők előtt tekintélyt szerezzen, meglepetten kérdezte:

- Hol járt, mióta van a városban?...

Úgy hangzott ez, mint a haragszomrád játék kérdései és feleletei. Manapság is csodálkozom, hogy akkori céltalan kedvemben - amilyen üres lelkűek a férfiak a szerelmi délutánok után - hogyan volt kedvem szóba állni ezzel a tudatlan vidéki kisasszonnyal?

- És barátnője? A fekete hölgy, hogy van?

Olga nyomban kiáltozni kezdett a félhomályban, esti füstben eltávolodott barátnők után.

- Eszténa!

Gyöngytyűk módjára rikoltott a leány, az én képzeletemben mégis fehér falú spanyol házak suhantak el, mintegy panorámában... S az erkélyeken sötét szemű nők várakoznak vállukon kis mantillákban. Valahol messze - tán Szevillában - élesen kezdtek harangozni, sok apró harang szólalt meg egyszerre, mintha most gyújtánák meg a gyertyákat Isten Báránya körül. A szűk, pinceszagú utcán még egyszer végighangzott, mint egy fiatalkori hangulat: - Eszténa!

A ködből végzetesen bontakozott ki a fehér-fekete arcoeska, mint egy látomány egy beteg katona lázámaiban. Hosszan megpihentek rajtam a baljóslatú szemek, mintha a lepkét néznék, amelynek szárnyacskáit világosan éreztem a homlokomon. Mély, szenvedélyes, csalfa, mocsárvirág-élénkségű szemek voltak, amelyektől mindig féltem, s amelyek után mindig futottam.

- Itt van Eszténa - szólta Olga, megérintve a karomat, s én lassan visszatértem a messzi városból, ahol füstölők, fénylő napsugarak, fátyolos, cigányos képű nők kíséretében az ereklyét hordják körül a városban a papok, és mozsarak durrognak a piacon.

Kezet fogtam a lánnyal, aztán egész este hol mély szomorúsággal, hol gólya módjára kelepelő jókedvvel sétálgattam a magános folyóparton. Csak jó darab idő múlva vettem észre, hogy havazik, a köd felszállt, és a hóesésen át halott arcával a hold bámult le a városkára. Ha tudtam volna, hogy egy vonat indul az állomásról, gondolkozás nélkül elutaztam volna.

*

Ma már nem emlékezem, hogy mivel foglalkoztam másnap. Vannak az embernek olyan céltalan napjai, midőn az útifelszerelését rendezgeti, vagy sárga újságokat olvas, elbáméskodik egy esőcsatornán, vagy várja, mikor üt tizenkettőt a toronyóra. A nők meguntak; mint régi szitákon lát át rajtuk az ember. Az élet egykedvű, inkább szomorú. Többé már soha nem találkozunk kedves útitársakkal.

Amikor délutáni csavargásomból hazatértem, Hartvigné szokatlan hideg szemmel fogadott az előszobában, tetőtől talpig végignézett, és az izgalomtól remegő hangon szólt:

- Uram, kérem kell önt... Azaz, hogy talán ön nem is tehet róla... De hogyan magyarázzam meg önnek, hogy az én házam tisztességes, jó hírű ház... S az uram becsülete sem engedi, hogy mindenféle kétes nőszemélyek léphessék át e küszöböt.

Bosszúsan feleltem:

- Eddig csak olyan nők voltak nálam, akiket asszonyom meghívott.

- Akikről...

Talán azt akarta mondani, hogy akikről jótáll. De nem fejezte be szavait. Megtörölte az ajka szélét, mintha kifutni akarna onnan a szó. Inkább magának mondta, mint nekem.

- Olgának örökre kiadtam az útját. A szemtelen egy barátnőjével állított be délután, elfoglalták a szobát, s ígérték, hogy majd megvárják az urat. A leány a képes albumot mutogatta a barátnőjének, úgy viselkedett, mint valami háziasszony, le akart vetközni. Kitettem a szűrűket.

Hartvigné olyan durván beszélt, mint egy cseléd. Eddig nem is tudtam, hogy ennyi közönségesség lakik ebben az asszonyban.

- Fekete lánnyal jött Olga?

- Valami cigánykacsával.

Bementem a szobámba, és óra hosszáig néztem a plafonra. Felugrottam, midőn besötétedett, a térdemre ütöttem, s nagyon sajnáltam, hogy elmulasztottam a délutánt. Akkor még nem is sejtettem, hogy örökre elmulasztottam...

*

Nem tudom, említettem, hogy negyvenesztendőskoromban kímélni kezdtem magam, különösen óvakodtam a lelki felindulásoktól, mert ezek mindig igen ártalmas hatásúak voltak. Kedvemet szegték, búskomorrá tettek, féltékenységet, bizalmatlanságot, sőt gyávaságot öntöttek belém; még kerültem a rossz arcú embereket is, mert igyekeztem zökkenés nélkül, meglehetősen kellemetlenségek között élni! Rájöttem, hogy a papok élnek legtovább, akik boroshordóikban hűsölnek, és összekulcsolt kézzel, nyugodtan nézik a kalendáriumi napok múlását.

El lehet gondolni egy ilyen meggondolt, nyugodt úriemberről, hogy szerelmes legyen?

Bolondság, mondanám, ha könyvben olvasnám. Legyinténék a kezemmel, ha valaki elbeszelné. Pedig már akkor kezdődött a baj, amikor Eszténát a templomban megpillantottam. Azon nem is csodálkoztam, hogy romlott barátnője rábeszélésére eljött a lakásomra, amikor nem voltam otthon. A lányok kíváncsiak, nem mérik meg előre tetteiket, mert járatlanok a dolgokban. És azon sem csodálkoztam, hogy Eszténa sohasem lett az enyém.

Az Arany Csillagnál megismerkedtem egy este a helybeli lapszerkesztővel, bizonyos Szikrai úrral, aki varázslónak, bölcsnek, anarchistának, költőnek mutatkozott be. A fiatal vidéki hírlapírók többnyire ellenségei a társadalmi rendnek, mert társadalmi helyzetük nincs kellően rendezve. Beretváltják az arcukat, mert atyafiságot tartanak a vándorszínészekkel. Rendetlen életmódot folytatnak, mert különbnek hiszik magukat a polgárnál. Elérhetetlenségekről álmodoznak. A mellbetegség, vérhaj, lelki abnormitások a cimboráik. Amíg benő a fejük lágya, és komolyan tanulni és dolgozni kezdenek. Többnyire kiváló emberek válnak belőlük, amint megbékültek a társadalommal. Szikrai úr a legelején volt a dolgoknak, mert még avval dicsekedett, hogy regényen dolgozik, amely a polgárság erkölcsi életét tárgyalja. Majd ő bevilágít a hálószobákba, leleplezi a templomatyákat, megírja a szentkép-arcú, házikenyér-illatú asszonyoknak a paráznaságát.

- És a kisasszonyok, uram, már tizenkét éves korukban elszöknek a Bujdosra, ahol a helybeli fiatalok a szerelmi ügyeit lebonyolítja. Ez az elhagyatott liget sokat tudna mesélni gyermekkoráról a nőknek, akiknek napjainkban kezet csókolunk. Élt itt egy öreg kéjenc, egy nyugalmazott bányatanácsos. Nos, őt kellett volna meghallgatni, hogy az x.-i állapotokról kellő fogalma legyen az embernek.

Ígérte, hogy készülő nagy művében felöleli az összes pikantériákat. És már előre nevet magában a polgárok felháborodásán.

- Természetesen, akkor már nem tartózkodom többé X.-ben. Úgysem tesz jót nekem a helybeli víz.

Szikrai úr aztán beavatott néhány szörnyű titokba, előttem teljesen ismeretlen nők és férfiak szerelmi viszonylatába, régen megholt vénasszonyok egykori kalandjaiba... A serház ablakán át megpillantottam Eszténa alakját, amint mantilljában, piros orrával, siető kis lábaival átment a piacon a ropogós délutánban.

- Hát az kicsoda? - kérdeztem közömbösen.

- Az egyetlen tisztességes lány a városban - felelt Szikrai úr gyanús rajongással.

Elgondolkozva néztünk Eszténa után, amint sötét ruhácskájában eltűnt Nepomuki szobra mellett, ahol a fedett híd vitt át a folyócskán.

Szikrai úr természetesen jó torkú és meglehetősen étvágyú ifjú volt. Pattanásos arca lassan gyulladt ki a bor hatása alatt, ilyenkor virzsinia szivarra gyújtott, haját felborzolta, és monoklit tett fel, amelyen át a levegőbe bámult. Tudta, hol van frissen csapolt ser, hol mérnek tiszta bort, merre kell keresni a fokhagymás pírítóst, citromos kolbászt és töltött káposztát. Az

Arany Csillagot, mint mondá, csupán társadalmi összeköttetései miatt látogatta, szerkesztő létére nem kerülhette el a városka egyetlen hoteljét, ahová legelsőnek érkeznek meg a pesti hírek. Gondoltam, hogy ennek a kutyahűségű szemű, félbolond fiatalembernek még hasznát vehetem és gyakran barátkoztam vele, bár észrevettem, hogy Szikrai úrnak nagyon kis tekintélye van azokon a helyeken, amelyek részint az Arany Kalapácshoz, részben a Zöld Fához voltak címezve.

Így aztán apránként megtudtam, hogy Hartvigné egy jelentéktelen polgárasszonyka, akit Szikrai úr még sohasem látott életében. Eszténa egy fukar öregasszonynak a lánya, saját házukban lagnak a folyón túl, Eszténa atyja bányahivatalnok volt, élhetnének előkelőbben is, mert az öregasszonynak van megtakarított pénze, de minden garast a fogához ver, sajnálja a vendégektől az uzsonnát...

- Majd elvezetem önt a Rienzihez, ha nincs kifogása. Itt minden úriember a Rienzihez jár. Az egyetlen okos nő X.-ben - szólt egy napon Szikrai barátom és alkonyattal egy gyanús kis házba vitt a folyó túlsó partjára, ahol kopott bútorzatú, ódivatú szalonban egy kanárisárgára festett hajú, az időtől megviselt, öreg artistanő külsejű hölgy cigarettázott. A hasonló idejét múlt hölgyek Pesten harisnyát, blúzt, inget, kalaptűket árulnak éjszaka az artista-kávéházban. Rienzi itt előkelő dáma volt.

- Rokona a pesti Rienzinek? - kérdeztem, egy hölgyre emlékeztén, aki az elmúlt években megadóan mosolygott a Kékmacska színpadán.

- Ó, nem - felelt füstölögve a dáma. - Én régebben vagyok Rienzi, mint őnagysága. Hallottam róla uraktól, akik házamban megfordultak - tette hozzá odavetőleg, miután cipőmet, kesztyűmet s kalapomat jól szemügyre vette.

- Pálfi úr teljesen idegen? - fordult Szikraihoz.

- Még sohasem voltam X.-ben, s nagy szerencsének tartom, hogy nagyságoddal megismerkedtem - feleltem ügyeskedve.

Az öreg kakadu szabadkozott.

- Ó, én nem vagyok egyéb, mint bizalmas jó barátnő.

- Előre hálás vagyok barátságáért - feleltem. Egy pohár vizet kértem, és a tálca szélére egy húszfrankos aranyat ejtettem, amelyet mindig magammal hordtam.

Ezután elbúcsúztunk a gyanús háztól, amelynek magasztalásából nem fogyott ki a szerkesztő. Beszél egy falusi kisasszonyról, aki hetekig rejtezett Rienzi házában, amíg atyja érte jött, és meglehetősen lármát csapott volna, ha az okos Rienzi hallgatásra nem bírja... Ifjúkoromban korcsmák hátsó szobáiban, kávéházi pénztárosnők kis kamarájában éreztem azt az édeskés pacsulit, amellyel Rienzi szalonjának levegőjét fűszerezte. Gondoltam, hogy soha többé nem lépem át a rossz szagú házikó küszöbét.

Hartvig úr megérkezett.

Hartvigné diadalmasan, szokatlan fölénnyel mutatta be férjét. Hidegen és gúnyosan mustrált a szempillái alól, miközben a kistermetű, nagybajuszú, szelíd szemű férfiúval élénken megbeszéltük Magyarország politikai helyzetét. H. úr a haját a füle mellől fésülte kopasz fejtetőjére. A szökés hajszálak egymáshoz simultak. De mi történik, ha szél van?

Azonban keserű volt a szám íze, és borongós a kedvem, amikor vége volt a diskurzusnak. Szokatlan elégedetlenséget éreztem, mintha valami szégyenletes emlék tolult volna fel bennem. Arcul ütöttek tán valahol setét korcsmai udvaron, vagy szennyes edényből leöntöttek egy örömház ablaka alatt? Mit tettem? - Ezentúl alig tartózkodtam a lakásomon. Szikrai úr azt hihette, hogy társasága nélkül nem élhetek. Kijelentette, hogy a vesembe, a májamba, a hasamba lát, mert éles szeme van.

Vajon miért is nem utaztam el X.-ből?

*

A fedett hídon lestem Eszténát.

Olyan türelmetlen voltam, mint egy vőlegény. Megnézegettem az órát, s nem gondoltam arra, hogy már hányszor figyeltem a mutató közömbös sétáját, midőn női lábak kopogtak felém a messzeségből... De akkor még vígabb ember voltam. Örültem a hidak alatt futó folyóknak. A girbegurba utcák rongyos fehérneműin fehérítő napnak. A varrógép berregésének. Az ablakokban álló cserepesvirágoknak. A találka titokszerűségének. Nem jutott eszembe, hogy minden láb megérkezik, amelyet a sors erre az útjára küld. Csak néztem Nepomuki felé, ahol Eszténa kis alakjának fel kell tűnni, a szent pedig olyan jóízűen álldogált hóbundájában, mint aki nagyon meg van elégedve a világ sorjával.

A hídon ablak volt, ahonnan a lékre lehetett látni. A lék is ablak, a folyó ablaka, amelyen át a szakadatlanul menő víz, az örök mozdony kipillongat a napvilágra, midőn a jég boltozata alatt, a setétségben utazik. A halak csodálkoznak a torony árnyékán, amely téli délben a lékre vetődik. A hídon emberek és szekerek alatt ropog a fagyos padló: másvilági alakok végzik másvilági munkájukat, míg ők a víz setétségében tovább utaznak más városok, más lécek felé.

A hídon már alig járt valaki, mert alkonyodott. A városka végképpen elszomorodott, mintha megbánta volna eddigi vidámságait. A kimondhatatlanul bús unalom köde füstölgött a háztetők felett. Az ablakokból itt-ott gyertyavilág szüremlett ki, mintha jeladás volna, hogy még nem halt meg mindenki a városban. De mit csinálhatnak itt az élők? Könyveket olvasnak, mindig ugyanazon meséket mondogatják egymásnak, elrévülten, hátrafont karral üldögélnek, belebámulnak a semmibe, vagy liliputi terveiket koholják holnapra, mint gyermekek apró játék-házikóik mellé felállítják a fenyőfácskákat...

Mi lehet itt benn az elcsendesedett házakban, hogy az emberek nem futnak ki sírva az utcákra, mintha akkor ébredtek volna tudtára annak, hogy nem érdemes élni?... Mi lehet az, ami az életet tartja az emberekben, hogy a magányos, bús téli estéket végigéljék, midőn az ablakokra ráfagy a hó, a sötétség a sírok setétje, az ágy hasonlít a koporsóhoz és csak fekszik az ember álomtalanul, fogát csikorgatva, mert egy téli álmát alvó légy pottyant a plafonról az orrára...? Mi lehet, ami kedvet ad a holnap céltalan megvárásához? Mi lesz holnap, szentmise, esküvő vagy halál, aminek a kedvéért érdemes végighánykódni a keserves hosszú téli éjszakát, amelyben oly ritkán üt a toronyóra?

A szomorúság úgy keringett körülöttem, mint a varjak az imént a torony körül. Nem, nem vagyok már a régi hiszékeny ember, aki az ismeretlen házak belsejébe karácsonyfákat, boldog embereket, kalács-szagú családokat, ábrándozó fiatal nőket, komolyan pipázgató férfiakat szokott elképzelni. Hosszú a téli este s iszonyatos a magány. Milyen boldogság volna egy kivilágított vasúti állomáson üldögélni vidám vásárosok között, a kupé sarkában fél szemmel elaludni, s egy kőszénzagú csilingelő nagy városban felébredni.

Ezen az estén nem vártam meg Eszténát.

De másnap újra a hídon próbálgattam a mozgó deszkákat, a gondolataimban kicsattanó arcú, borissza fejedelmek közelegtek a téli estében, akik feleségül kérik az első csinos leányt, akivel a város kapujánál találkoznak, kivilágíttatják a Szent János-templomot, s éjjelre megesküsznek, hogy el ne mulasszák a nászéjszakát; potrohos polgárőrök a sarokba támasztják lándzsáikat, és cifra köntöseikben kockát vetnek a Baknál, lázsiásra vagy asszonyra, füstölthús- vagy serszagú a bajuszuk, szőrrel bevont mellükön örömmel pihennek meg a szűzek. Vidám voltam, és a rejtekajtókra gondoltam, amelyeket nők kinyitogattak estenden, ha vállalkozó lovag vetődött a városba. Az öregasszonyokat nevetve égették meg, s a vasrácsok közül kinyújtották a lányok a kezüket. Csak a szerelem és a bor mulattatja az embert.

Eszténa nem késett, úgy repült be a híd sötétségébe, mint egy itt felejtett fecske.

- Tegnap megszidott szegény anyám, mert önt még éjszaka is vártam az ablaknál - kezdte igen egyszerűen, mintha már tegnap elhatározta volna, hogy elmondja az eseményeket. - Éjjeltájban kitisztult az ég, feljött a hold, az ereszről lezuhant a hó, s én azt hittem, hogy ön lépked alatt az utcán. „Bolond vagy te, leány?“, kiáltotta anyám, bármilyen óvatosan keltem az ágyból. Végül téli nagykendőjét függesztette az ablakra, és a hold eltűnt, léptek többé nem hangzottak.

Akkor már másodszor vártam meg Eszténát a hídnál (egy találkozót elmulasztva), s nyugodtan mentem oldalán az ismert úton. Ez volt az óváros, amely hajdanában minden csetepaténál leégett. De azért mégis sikerült a házaknak úgy megvénülni, hogy temetőszagot leheljenek. Igen mulatságos volt egy lámpa, amely az utca közepén libegett, de már nagyon régen nem gyújtották meg. Egyszer macskát láttam amely meggörbesztett háttal állt a háztetőn, mintha egy régi boszorkány felejtette volna itt. De embert, sem öreget, sem fiatalt nemigen lehetett a lépcsős kanálhangú utcákon találni, a vénasszonyok a házak belsejében a tűzbe néznek, s arra gondolnak, hogy mily ostobák voltak. Az ördög már rég elszokott az óvárosból, miután itt nem akadt tennivalója, az emberek önként beálltak az Úr báránykái közé. Egy régi ház majdnem fejünkre dőlt. Az ócskásbolt vasajtaján gyermekfej-nagyságú lakatok függtek, mint elvarázsolt szellemek. A szatócsnál jóízűen világított a petróleumlámpás, a mozgó életet jelentette a kopott pult és az örökké álldogáló cukorsüveg. Valahol messze egy kapucsengettyű úgy sírt, mint egy gyermek... A bástyára sikamlós, fagyos lépcső vezetett, mint egy különös helyre, ahová csak kiválasztottaknak szabad lépni. Kőpad volt odafent, mintha az ifjúkor álmodozásaiból maradt volna itt.

Mennyi mindent tudott Eszténa a babonákról, a jó és rossz szerencséről, a betegségről s a halálról! Sokáig, sokáig elhallgattam őt, miközben újra szemügyre vettem belülről világító arcát, fúrge kis száját, igénytelen mosolyát, amely abból a korszakból látszott engem meglátogatni, amikor még nem járták be a legyek a zsebkendőt, amellyel szívem vérzését elfojtottam. Tündökölve, hívón, szinte félrekapott szájjal mosolygott, midőn anyja babonáiról beszélt. Engem igen helyes ismeretségének ítélte, mert szerdai napon találkoztunk először.

Tizenöt esztendő volt; örült, hogy titkos ismerőse van a városban, akiről senki sem tud. Kártyát vetett az anyja, és titkon nagyon boldog volt, midőn az én személyem hirtelen megjelent a kártyasorban. „Előkelő, idegen úr!” - mondta az öregasszony, s megnyálazta ujjait, hogy el ne tévessze a következő kártyákat.

- Hát a temetőben járt már, uram? A temető a mi színházunk, társas összejövételünk, multságunk. Szép időben minden délután a temetőbe megyünk az anyámmal, de télen sem múlik el hét, hogy fel ne keressünk a sírokat, amelyekben barátaink pihennek. Majd egyszer elmegyünk ketten a temetőbe, és ön, uram, mindig ide kívánczik. Nekünk már előre megvan a sírhelyünk, majd keresünk egyet önnek, amelynek végleg kipusztult lakója. Mi nagyon szeretjük a halottakat. Ha valaki meghal a városban, aki csak félig-meddig ismerősünk volt, a

mama és én virrasztunk nála az első éjszaka. Nehogy azt higgye, pénzért tesszük... Szegényhez, gazdaghoz egyformán megyünk. A háznál, ahol halott van, az emberek megjavulnak, magukba szállnak, türelmesek, mert a halott türelemre inti őket. Bennünket nagyon szeretnek, mert virrasztunk, s az anyám olyan imádságokat tud, mint senki a városban.

Máskor meg ezt mesélgette Eszténa a bátyafal tövében: - Az anyám megtudott valamit, mert tegnap elhívatta Fitkonidesznét. Ha nem tudná uram: Fitkonideszné hozott engem a világra, s miután még akkor törvénytelen születésű voltam - apám csak később szánta rá magát a házasságra, ezért még ma is visszavonultan élünk -, Fitkonideszné vállalta a keresztanyaságomat is. Tetőtől talpig levetkeztettek, s megvizsgáltak. Anyám kijelentette, hogy ha vétenék a testi tisztaság ellen, vele gyúlne meg a bajom, ami, uram, egyenlő lehet a halállal. Elegendő, mondja az anyám, hogy ő volt botor, s nem várta be az egyház áldását, amiért egész életében vezekelni fog. Leánya legyen okosabb, meggondoltabb... Szegény anyám két eszten-deig nem járhatott a templomba, amíg atyám az esküvőre elhatározta magát. Ó, nagyon sokáig kell még jónak lennünk, hogy anyám ballépését elfelejtse a világ. Könnyen megtörténhetett volna, hogy anyámat lefejezik a város piacán, ha ugyan ismeri uram Margaréta történetét.

Mondtam, hogy hallottam azt a szomorú történetet, de nem kell mindent elhinni, amit a költők kitalálnak. Nagyon sok leánynak született már gyereke, aki sohasem jutott a vesztőhelyre. Egyiket-másikat szentté avatták idővel, mert kiderült, hogy sok nemes cselekedet, önfeláldozás és jóság: s ezen a réven csodatett mutatja életük folyását.

- Mondja, nem lehetséges, hogy az anyám szentté váljon egykor? Ő olyan jó s nemes, hogy hozzá foghatóról a bibliában sem olvastam. A naptárnak minden ünnepét, böjtjét, napját megtartjuk. Tudjuk, hogy milyen misét mondanak a Szent János-templomban - az anyám együtt mondja az áldozárral a latin imádságokat. - A vezeklés éveiben szolgáló volt egy szent kolostorban. Amikor hétesztendő lettem, gyalog mentünk innen Máriapócsra. Nagy út volt, uram. Akkor vesztettem el ezt a fogamat. Az anyám a Csodatévő lábaihoz tette a fogat, s azért imádkozott, hogy ne legyek szép, békén hagyjanak a férfiak.

Midőn egyszer hazafelé mentünk, Eszténa megmutogatta a házakat, amelyekben gyermekkorában laktak. Mindig máshol, mert az anyja nem akart olyan fedél alatt maradni, ahol valami bűnt követtek el, részeges volt a férfi, vagy káromkodtak, pénteken húst ettek, a nők többet mosolyogtak férfiakra, mint kellett volna, fiatal házasok szeretkeztek. Amíg végre most a maguk házában laknak, amelyet egy nyugalmazott kapitánytól vásároltak, miután a házat egy baráttal kifüstöltették.

A legtovább a Halál házában laktak, mert a Halál sohasem szólt hangosan, némán üldögélt az emeleten, s midőn lépéseit hallották eltávolodni a házból, akkor mindig meghalt valaki a városban. A Halál egyébként egy bús öregember volt, aki mellől nagy család halt ki heptikában. Ő valamikor gyertyaöntő volt, de mikor felesége és gyermekei, más közeli rokonai sorban meghaltak, felhagyott az üzlettel, mert úgysem vásárolt volna senki gyertyát a veszett hírű, szomorú embertől. A vásárokról néha úgy jött haza, hogy egyetlen gyertyát sem adott el a vevőknek. Akit a Halál megcsókolt, az mind meghalt, gyermek vagy asszony, rokon vagy jóbarát. Szelinkai, a mézeskalácsos, midőn részeg fejjel megunta felesége paráználkodásait, öngyilkos lett, egy útszéli csárdában csokolózott a gyertyaöntővel. Kijózanodva, persze megbánta cselekedetét, búskomor lett, s amint erőt vett rajta a betegség, a korcsmából mindig a Halál ablaka alá járt könyörögni, szitkozódni. Éjszakánként Eszténa felriadt, s hallotta, hogy odalent Szelinkai rúgdalja a kaput. „Nem, nem akarok egy céda asszonyért meghalni. Megbántam. Halál, segíts!” - ordította, sírta a mézeskalácsos. S miután Szent Mihály napjáig nem halt meg a mézeskalácsos, hanem napról napra üvöltözött a ház előtt, Eszténáék elköltöztek a csendes, büntelen házból, ahol jó darabig nyugodalmasan éldegéltek.

- És ti nem féltetek a Haláltól? - kértem Eszténát, midőn a búskomoly házikó előtt elhaladtunk, amelyből egy boldogtalan öregember lépései hangzottak.

Eszténa titokszerűen mosolygott:

- Mi jól ismerjük a halált. Az anyám néha szokott beszélgetni vele viharos éjszakákon, midőn betér hozzánk a zivatar elől, és a konyhában meleg bort iszik. Ó, nem ám a gyertyaöntő a halál, amint az emberek hiszik. A halál más valaki...

- Te már láttad?

- Egyszer... De nem szabad róla beszélnem, mert az anyám megesketett.

Ekkor fogadalmat tettem Eszténának, hogy nem árulom el titkát. Darab ideig vonakodott, a földre sütötte a szemét, és nagyon küszködött magával. Végre ravaszkodva megszólalt:

- Én nem is tudom bizonyosan, hogy ő volt-e, csak úgy találokra gondolom... Egy kis köpcös, utasforma ember, aki nagyon csendesén, lehajtott fejjel ballag a házak fala mellett. Szurokszínű szeme tétován, szomorúan néz, a haja sima, mint a kutya szőre, egy piros zsebkendővel letakart kalitkát visz a kezében. Abban hordja el a lelkeket, mint a cinkéket!

Megvallom, nagyon érdekelték Eszténa gyermekes álmái, mert igen mulatságosan tudta előadni csacskaságait. Néha úgy tűnt fel előttem, hogy ő maga mulat azon, hogy engem mulattat; míg máskor úgy elkomorodott az arca, mint a siralomházban.

Majd ismét egy házhoz érkeztünk, amelyben Eszténa született. Semmiben sem különbözött a ház a többi vén óvárosi házaktól, az ablakszárnyai úgy remegtek, mint a csókák szárnyai, mielőtt elrepülnének; a sötét, mély kapualjban alattomos szél volt, mert már akkor is - midőn Eszténa született - egy ablak ki volt törve az emeleten. Régi kocsi, lyukas bőrülésekkel, nyikorgó lószerszám és egy kocsiscsákó volt itt, amelyet hajdanában a postakocsisok viseltek. Káposztafejek voltak felrakva a polcra, amelyek a félhomályban úgy tűntek fel, mint a hóhér gyűjteménye. Faggyúgyertya bűze és zöldséges verem szaga váltakozott.

Ebben a kapualjban töltöttünk boldog perceket.

Eszténa felszökkent a régi kocsira. Ruháját kisimította az ülésen, s én melléje telepedtem. Aztán képzeletbeli gyepelőt és ostort vett kezébe, s halkán csettintett a láthatatlan lovaknak.

- Tudja, hová megyünk? Nászútra - súgta.

S én átöleltem, és sokszor megcsókoltam a leányka száját, amelynek olyan íze volt, mint a francia pezsgőnek.

Néhány nap múlva Eszténa egy kis koszorúba font titokzatos lila szalaggal összefont hajfürtöt adott emlékebe, miután kértem erre. Szégyenkezett, pirult s nem akarta meghallgatni, amikor ígértem, hogy szívem fölött viselem a hajkoszorút.

*

Hartvig úr elutazott, az asszony bezárkózott szobájába, mintha attól félt volna, hogy ostromolni fogom. Egy napon kérdően, hosszant függesztette rám a szemét, midőn a kávéscsészét a szájához emelte:

- Jól mulat X.-ben? - kérdezé.

Szomorú napom volt, s nem törődtem az alattomosással, amellyel Hartvigné a kérdést feltette. Csak céltalan életemre gondoltam, amely egér módjára bújt el most e kisvárosi lyukban. Vajon meddig élek még így, hogy a déli harangszó megváltásként hangzik fejem fölött, mert már vége van a nap felének? A szomorú, lovagló árnyak mikor maradoznak el

fejem mellől? Miért nem vetek véget egy pisztolylövéssel a céltalan napoknak? Miért nem megyek ki a káposztáshordóból a villámfényes éjszakába?

Az asszony rózsaszínű szemével nézett rám, mint egy rossz, álmatlan éjszaka emléke.

Úgy éreztem, hogy bűnös vagyok, vétkeztem Hartvigné ellen, s ezért reggelizés után csaknem udvariatlanul távoztam. Úgy látszik, hogy a melankolikus emberek közé tartozom, akik arra születtek, hogy haláluk napjáig ne örvendezzenek. Így nagy szomorúság a világ. Ha néha fejünkre hull egy almafavirág - egy csók, egy szerelem, egy kedves óra -, csodálkozunk, hogy nem kő esett a kalapunkra, hiszen boldogok azok az emberek, akik teli szívűek, mindig éhesen ülnek le ebédelni, hátrahajtják a fejüket, s kinyitják a torkukat az ital előtt, szeretkeznek, mint kutyák, s a következő utcasarkon már elfelejtik, hogy mi történt velük tegnap.

Régebbi években a Pannoniába jártam ebédelni, amikor Pesten laktam. Volt itt egy kedvencem az ebédlő vendégek között, aki derűt, nyugalmat, életcélt, minden titkoknak megfejtését sugározta magából. Sajnos, vidéki ember volt, aki legfeljebb egy hónapban egyszer jött Pestre.

Kapafogú, borzas bajszú, oldalszakállas, kopaszodó, teli, öntudatos, vidéki ügyvédkülsője férfiú volt az illető. Amint a levest kanalazta, és az utolsó cseppet a felemelt tányérból a kanálba öntötte - már felvidultam. Amint a peccenyét sózta, paprikázta, a tányérját keverte, a száját megtömte, a kenyeret szelte, a salátát aggodalmasan szemlélgette, a bort csettintve kortyolgatta, a fenyőfát dárda módjára a foga közé dőfte, a kis tézstapocsiókat jobbról-balról megnézegette, mint a kandúr az egeret, mielőtt végzett volna vele. Aztán levette asztalkendőjét, amelyet gallérjába gyömöszölt volt, kétszer-háromszor megtörölgette a száját, alaposan leverte a morzsát fehér mosómellényéről, rendet csinált az asztalon, megfelelő távolságba tologatva magától a sótartót, a paprikás üveget, a mustárokat, az ecetet, olajat, a borsot, a levesízeltő folyadékot, amelyeket mind felhasznált evés közben, helyet csinált a két könyökének, kihúzta a virzsínia szivarból a szalmát, bőföggve, elandalodva nézte, amíg a pohár szélére helyezett szivar vége szelíden áthamvasodik a szalma lángjától, a szőke füst félénken szivárgott a szivar végén, aztán felkönyökölt az asztalra, a szivart a fogai közé vette, és nekilódította tekintetét a világnak. Sorban és egyenkint szemügyre vette az ebédlő vendégeit, tetőtől talpig megnézegetett mindenkit, zavartalan flegmával vette tudomásul, hogy ideges embereket megzavar kutató, hosszadalmas nézegetésével, halkán eregette a füstöt, amíg körülötte bánatok, szomorúságok, vesztett pörök, füstbe ment tervek, elhibázott életek, kízó nyavalyák, álomtalan reménytelenségek, szegény pénztárcák, öregségek, céltalan büszkeségek, a mellények alatt kis róka módjára ásó szerelmi betegségek mentek, mendégéltek ebben a vasúti pályaudvarhoz hasonlatos étteremben, ahol a vastraverzek alatt Győrből, Debrecenből, Aradról érkeztek meg az emberek, aztán újra elmentek, szennyes edényt hagyva maguk után... az én bálványom csak ült és emésztett olyan zavartalanul, mintha az ő vonatjának indítására sohasem kerülne a sor. Ez az ember külsőleg boldog volt, pedig csak egy jó étvágyú ember volt. S esztendőig irigykedve gondoltam rá. Ilyen szerettem volna lenni, nem pedig boldogtalan féleszű.

Melankolikus napjaimon annyit sem érdekeltek a nők, mint az utcán futkározó ebek.

Szikrai szerkesztő urat kerestem fel, akit sikerült is feltalálnom a Zöld Fánál, ahol a zöld cserépkályhánál melegedett, s azt magyarázta Svarcnak, hogy ő egy hitelképes párti, akárkit feleségül vehetne a városban, lapját majd részvénytársasági alapon rendezi. Szikrai annyira elmerült a tervezgetésbe, hogy észre sem látszott venni megérkezésemet. Kiszámította, hogy hat-hét ezer forint lesz az évi jövedelme; fizessenek a polgárok, ha érdekeiket védi a helyi sajtó.

Majd hozzám fordul, s kötekedő hangon az arcomba kiáltotta:

- A vidéki embereknek is van eszük, mégpedig több, mint a nagyvárosi kalandoroknak. Nekünk egészséges világfelfogásunk, nyitott szemünk és becsületes lelkünk van. Mi emelt fővel jelenhetünk meg bármely bíróság előtt, mert nem nyomja lelkünket sötét bűn, nők boldogtalan könnye, törvénytelen gyermekek macskanyávogása.

Észrevettem, hogy Szikrai úr időközben ellenségem lett. Néhány korszóval hozattam a poprádi serből, de a barátság már nem állott helyre közöttünk.

*

Eszténa megtartotta ígérését, egy délután a bástyán át elvezetett az óvárosi temetőbe.

A falak mellett kővitézek állottak a sírokon, talán békés polgárok síremlékei, akik csak úrnapi körmenetben viseltek páncélt és zörgő fegyvereket. Családi sírboltok sorakoztak buzdító felírásokkal, évszámokkal, amelyek múlt századbeli embereket jelentettek, akik hiába ügyeskedtek, ravaszkodtak, mindhiába törték a fejüket, végül csak idekerültek a szerelmeikkel, amely hübb volt Romeoénál, a kenőasszonyaikkal, akiknek tenyeréből a jóévtvágy s az élet áradt, a kártyavető-asszonyokkal, akik a jövővel úgy játszadoztak, mint a macska a papírgolyóbillással, a felcserrel, aki madárfejjel ült, és hallgatott az életéért kétségbeesetten evező beteg mellett; mind idejöttek a városból, hogy még egyszer találkozzanak a föld alatt a családok és megcsalottak. Voltak itt kripták, amelyekben bizonyos Rotharideszek és Molitoriszok feküdtek, és a halott nőknek olyan szép keresztnevük volt, hogy a látogató elképzeltődött velük.

A kripta, amelynek ajtaját ügyesen félretolta Eszténa, csaknem teljesen üres volt. Lépcsők vezettek a száraz pincébe, és a két kőkoporsó, amely a fal mellett állott, nem foglalt el annyi helyet, hogy egy kisebb lakodalmat ne lehetett volna tartani. A kripta végében térdeplő volt, gyertyamaradék a vasszűlet lábánál, száraz virág, amely csörgött, mint a gyermek-csontváz...

Eszténa lekuporodott az egyik koporsóra. Az ujjaival betűzte a kőbe vésett felírást.

- Pálfi... Pálfi Pál... Mintha maga feküdne itt uram.

Ráhagytam, mert tudtam, hogy olyan babonás, a legképtelenebb dolgokat is elhiszi.

Letelepedtem mellé. Egy darabig visszafojtott lélegzettel hallgattuk a föld alatti csendet. De nem csodálkoztam volna, ha a falon kaparászni kezd a szomszéd sírbeli halott, hisz alig egy lábnyi föld választott el bennünket.

- Ez az a lábnyi homok, amit az utasforma, vándoriparos a tarisznyában hord - suttogta Eszténa. Aztán piszogva csendre intett, mintha a föld alatti hangokra figyelne.

- Valaki jár a temetőn.

Eszténa, aki eddig a legkisebb félelmet sem mutatta a holtak sápadt országában, levélke módjára megremegett, midőn eleven lépteket hallott a feje felett. A fagyos téli földön pontosan hangzottak a léptek, mintha valaki falábakon ment volna végig a sírok között. De azért óvatos is volt a lépés, mint a leskelődő, aki holtak esetleges cselekedeteit akarja kifürkészni. A kripta bejárata előtt egy percre megállott az árnyék a kéklő havon; ingott, mintha róka moztatná lompos farkát; egy lépés hallatszott a sír felé, aztán meg gondolkozott. Eszténa szíve hallhatólag dobog - az ember balga -, a pisztolyomhoz nyúltam. Eszténa észrevette mozdulatomat. Hirtelen térdre vetette magát, váratlanul összekulcsolta a két kezét, s némán, könnybe úszó, könyörgő tekintetét reám szegezte, mintha valami nagy szerencsétlenséget érzett volna ez a leány.

Most gunyoros, hetyke füttyörészés hangzott felülről, aztán elkopogtak a lépések. Hogy bántott engem akkor az a léha, semmibevevő füttyörészés, amikor életem egyik legboldogabb óráját véltem eltölthetni Pálfi Pál koporsója mellett! Mintha ismét belém gázolt volna a durva, utált, megvetett élet, amellyel úgy nem akartam sohasem barátkozni, mint akár egy rossz szagú kupeccel a vonaton. Mit akarnak mindig körülöttem az emberek, amikor én kerülöm őket, mint a bélpoklosokat! Csak úgy akarok élni, mint egy kísértet, senkivel szót váltani, magányosan járni hazafelé.

Magamhoz szorítottam Eszténát, de a leány gyengéden, határozottan védekezett.

- Ma nem - suttogta. - Ma még nem, uram, hiszen nem is gyóntam, és meg sem áldoztam... ki tudja, hátha meghalok azután? Ne kívánja tőlem, hogy az Úr szent teste nélkül tegyek ilyen lépést. Szerelmem! - lihegte, mintha egy szitakötő szálladozott volna a szavaiban.

Két kezével megfogta a kezem, ráhajtotta az arcát, megcsókolta, megsimogatta, beszélt hozzám:

- Már akkor tudtam, hogy eljössz, amikor még el se indultál, a kártya megmutatta; - ön volt a vőlegény a fekete szárnyas kabátban, cilinderkalapban és virágocskákkal a kezében, s ahányszor az anyám kártyát vetett - mindennap -, mindig álám került; mikor hirtelen sok tányértörés, ibrikrepedés, ablakcsörömpölés volt a házukban, az anyám aggódva nézett körül az utcában, mintha valami idegent szimatolt volna a ház körül; a védőszentem névnapján nem égett végig a gyertyám, a nagymosásnál nem fehéredett az ingem, meredek háztetőkön sétáltam álmomban, az öntött ólom nagyon furcsán mutatott karácsony éjjelén. Eszténa, szóltam magamban, ez évben elveszíted a szüzességed. De nem bánom, nem sajnálom, életemet adnám oda, ha kérnéd, mert ennek így kell lenni.

- Miért? - kérdeztem a doromboló leányt.

- Azért - felelt Eszténa, mintha egy nagy titkot súgna meg -, az anyám úgyis azt akarja, hogy apáca legyek, mielőtt ő meghalna. - Mielőtt Krisztus menyasszonya lennék, földi ember kedvese akarok lenni. Legyen miért imádkozni a kolostorban. Ah, az anyám, mily gyönyörűen tudja elmondani a hajnali miséket! Az esti Angelust, amidőn minden apácának olyan lesz az árnyéka, mint a keresztfá. Ő szegény, csak szolgáló volt a zárdában: azt akarja, hogy a lánya magasabb helyre jusson az üdvözülés trónlécpsőjén.

- Gyermekem - szóltam részvétellel -, nem félsz a sárkánytól, amelynek ezer karma van, s nem lehet előle menekülni? Nem rettegsz a skorpiótól, amely nyitott szádon át, álmodban a kebledbe kúszik? A büntudattól nem remegsz?

- Még nem vagyok bűnös - felelt galambszelíden Eszténa -, holott lehettem volna, mert barátnőim szereztek volna alkalmat. De amikor én elszöktem az anyám szoknyája mellől a Bujdosligetre, megeredt az eső. Az éjféli miséken úgy fogtak körül az öregasszonyok, mintha egyedül engem féltene a városban az ördögtől. A bástyán sohasem szólított meg senki: „Hová megy szép kisasszony, a mennyországba vagy pokolba?” Nem tudom, milyen az, bűnösnek lenni. Apáca leszek, és hideg kövön térdepelek halálom napjáig. Akarom tudni, hogy miért térdepelek. Legyen egy titkom, amit senki sem tud rajtam kívül, s amit majd gyónok, midőn halálomat érzem közeledni a zárda öreg plébánosának, akiről anyám annyi szent cselekedetet beszélt. Amikor majd harangoznak alkonyattal a zárda kertje felett, magára gondolok innen, akiről nem tudom, hogy merre lesz már. Ugye?

Eszténa simogatta a kezem; olyan volt a tapintása, mint az ifjúság. Jó volna mindig nyugodalmasan üldögélni - esetleg pirosuló bor mellett -, csöndben, mint a feketerigó és Eszténa simogatását állni. Ez a kéz játszott, mint a hárfáslány keze. Szinte felemelkedett néha a levegőbe, mint a madár; és a legmagasabb húrokat pattogtatta, ahol az öröm, a kacaj, az élet

sípjai laknak. Aztán megunva az egyformaságot, a szilaj pengést, a rikoltó örömet, fáradtan hanyatlani látszott a kéz az érzelmek skáláján. Már csak duruzsolt, amint egy macska törleszkedik a gazdaasszonyához, amint a tűz beszélget, mielőtt elalszik. Eszténa összeráncolt homlokkal gondolkozott valamin, a szeméit egy pontra függesztette, a keble csendesen hullámozott, majd nagyot lélegzett, s egy szuszra elmondta:

- Antal remete napján meggyónok a barátnál. Pénteken böjtölök, s vasárnap megáldozok. Szent Ágnes napján a magáé leszek.

- Hétfőn?

- Hétfőn, vecsernye utáni időben a szobájában leszek, ahol már egyszer tudtán és beleegyezésén kívül voltam.

Felmerült előttem Hartvigné fenyegető alattomos arca.

- Nem - mondtam -, az rossz gondolat. Itt se alkalmas, mert meglesnek. Van itt egy ház a folyó partján, ahol talán lehet. A Rienzi háza.

- Rosszhírű ház. De nem bánom - felelt Eszténa elszántan, nyugodtan. Gyorsan megcsókolt, mintha valamely sietős útja volna. Aztán felfutott a lépcsőn s kisuhant a kriptából, mint egy egér.

Később, mikor a temetőn végigballagtam, egy nagy sírkő megöl köhécselest hallottam. Világosan megismertem a Szikrai szerkesztő úr hangját.

Éjjel az utca felől megzörgették az ablakomat.

Egy darab ideig mozdulatlanul maradtam ágyamban, gondoltam, tovább megy a csendháborító. De azután újra kopogtak, mint a távirathordók szoktak.

Odakünn setét volt a csillagtalan éjszaka. Jó darabig kellett bámulnom az éjszakába, amíg lent a fal mellett észrevettem Szikrai urat. A kövezeten ült, részeg volt és sírt.

- Meg van veszve? Mit háborgat éjszaka?

A szerkesztő fájdalmasan nyögött:

- Azt akarom mondani, ha itt volna az a leány, én szívesen hazakísérném, hogy még hajnal előtt jusson el az óvárosba.

- Uram, ön bolond. Semmiféle lány nincs itt.

- És ha mégis?... - hördült fel Szikrai és magatartása fenyegetővé vált. - Nem mozdulok a kapu elől, ha reggelig kell várnom. Itt strázsálok, mint a lelkiismeret.

- Mint egy gazember lelkiismerete.

Szikrai részeg módjára felzokogott:

- Miért bánt engem, uram? Én vagyok a legszegényebb ember Magyarországon. Ebben az országban mindenkinek terem valamije; kinek bora, kinek gabonája, kinek írói sikere vagy mandátuma. Nekem csak pattanások teremnek az arcomon.

- Figyelmeztetem - szóltam szigorúan -, a kapukulcs nálam van. Ha nem hágy aludni, kimegyek az utcára, és számon kérem magaviseletét.

Szikrai úr ismét dühös lett, csikorgatta a fogát, és megrugdalta a falat:

- Én pedig figyelmeztetem - mondta hangomat utánozva -, hogy megtorlás nélkül nem lehet nőket, hajadonokat elcsábítani ebben a városban. Ha a polgárság tunya lelkiismerete alszik a kényelem fekhelyén, ébren van a sajtó, amelynek módjában van büntetni és jutalmazni. Egy rossz írásomba kerül, hogy önt megkövezzék vagy kiűzzék a városból, mint egy veszett ebet. Forr a tűzhelyen a bosszú olaja. Utazzon el, uram, a hajnali vonattal, segítségére leszek. Fél négykor megy át a stáción a pesti cűg - szűlt Szikrai, és szalutált, mint egy hotelportás.

Szikrai urat ezután feleletre sem mēltattam. Pedig ma, évek elműlásával, belátom, hogy Szikrai úrnak minden tekintetben igaza volt.

Hisz szerelmes volt, szegény.

*

Szent Ágnes vértanú napja ebben az esztendőben hétfőre esett. Addig nemigen mozdultam ki lakásomból. Hol szokott szomorúságaimmal mulattam, hol pedig könnyűvérű hangulatokba burkolóztam. „Más városok - más leányok”, idézgettem magamban a német mondást. Vajon egyáltalában bünt fogok-e elkövetni? A leány saját bevallása szerint el van tőkélve mindenre. Ha én nem érkezem X.-be, jött volna valamely kereskedelmi utazó vagy egy katonatiszt... Bizonyos, hogy nem én vagyok a vétkes. Hisz még alig ismertem Eszténát, midőn az ama mézeskalácsképű Olga társaságában lakásomra szűkűtt. Ennek meg kell történni, mert a sors akarja. Sajnálom Szikrai urat, de nem engedhetem át helyemet. - Így gondolkoztam e téli napokban, midőn szokás szerint a díványon fekűdtem, s azt hittem, hogy a világ megállott körülöttem. A hűesés megindult, és a házak oly ünnepélyesen felűltöztek, mintha ismét karácsonyt várának.

A lépések nem koppantak többé az ablak alatt, az emberek bundáikban, nagykendűikben lassan vonultak a hűesésben, mintha egy színházban statisztálnának. Kissé bosszantott, hogy olyan gyorsan műlnak a várakozás napjai; szerettem volna, ha nagyon hosszú mise előzi meg eskűvőmet, mert ezalatt mindinkább meggyűződtem ártatlanságomról. Szent Ágnes napjára már futóbolondnak neveztem magam, midőn visszagondoltam tēpelődéseimre. Igaz, hogy néha szűkséges a díványon heverészni, hogy az ember megpihenjen élményei és tapasztalatai közben. Át kell gondolni az eseményeket, szemlét kell tartani a környezet felett, bele kell nézegetni az emberekbe, akikkel útközben találkozunk, s mindezt a kanapén fekve lehet elintézn. De néha fel kell kelni is, mert az életűnk üressé válik. Miért volna érdemesebb feltápászkodni, mint egy ártatlan leány csűkjáért? Néha-néha eszembe jutott Eszténa, mint egy szorgalmas, jó gyermek, aki valahol a városban nyugodt, derűs szívvel végzi az előkészűleteket a nagy napra, amely a legemlékezetesebb a nűk életében; bizonyosan egyetlenegy sem mulaszt el az imádságok közűl, s nem ejti el az olvasó szemét. Csak készülj, leánykám, mosd meg lelked után áldozatkész testedet is. A szivacsnak, melegvíznek, szappannak legyen dolga. S a hajadat fond koszorűba, mint a mártírok, midőn a máglyára léptek. Majd jön idűszak, midőn lecsendesűlt szívvel gondolsz vissza e napokra. Ne legyen okod elpirulni, hogy lyukas volt a harisnyád, és nem a legjobb inged vetted fel. Könnyű azoknak a leányoknak, akiket könnyező anyák öltöztetnek fel az eskűvőre, a kapcsok és gombocskák jól fognak, és a rákpiros szemérem elrejtűzik a vásznak közű. Nem kell aggodalmaskodni azoknak a hajadonoknak, akiket kerítűnűk mézes szava és macskakarma öltöztet e napra. De mit csináljon egy leányka, aki, titkon, egyedűl szánta el magát az elhatározó lépésre s ideje van napokig gondolkozhatni cselekedete felett? Eszténa bizonyosan nyitott szemmel fekszik az éjszakában, s remeg, hogy anyja észreveszi álmatlanságát, a vetűkártya kibeszéli tervét, a leskelűdű szem követi lépteit...

Olyan sűrűn havazott, hogy az utca túlsó oldala függöny mögé rejtkezdedt, midőn tiszteletemet tettem Rienzi asszonynál. Régi időkből tudom, hogy e társadalom kívüli nők a tiszteletteljes bánásmódnak jobban örvendeznek, mint a készpénznek. Kezet csókoltam tehát a kakadunak, és művészeti ügyekről kezdtem csevegni. Valóban, Rienzi egykor a vidéki színészet tagja volt, és nekimelegedve beszélt szerepeiről.

- Minket a valóságos élet nem nagyon érdekel - mondta -, mi színészek legyintünk, és továbbmegyünk olyan dolgok mellett, amelyek a polgárt megbotránkoztatják. Mi egy másik világban élünk, nem a földön. A szerepek, a jellemek, képzelt figurák alakjában. Én például évek óta Stuart Máriának hiszem magam. Egy angol királynőt valóban nem érdekelhet, hogy mi történik a szomszédszobában kisvárosi urak és cselédműveltségű nők között. Én Párizsból öltözködöm, minden tavasszal megküldik címemre a Printemps nagy árjegyzékét.

Ezután megmutatta a szobát Rienzi, ahol „ismerősömet” megvárhatom.

A szobának az egyik ablaka a behavazott udvarra nyílt, míg a másik, amelyre mindig rá volt borítva a fatábla, az utcára mutatott. Szűk, setét csigalépcső, régi závarzatú, tolovással ellátott ajtó, öles falak, kívülről fűthető cserépkályha voltak a szoba felszerelése, amelyeknél fogva Rienzi úrnő a földszinten zavartalanul álmodozhatott régi királynő-szerepekről. Vastag gyapotból való függönyök voltak az ablakon és színes papírbokrétákkal díszített függőlámpa. Szalonbútor maradványok, mindegyik más és más korból. A rózsás, enyhe színezetű, gömbölyű hátú dívány mellett rokokó székecske állott. Egy letakart varrógép is volt a kisvárosi kéjencek e titkos szobájában. A falon egy mezítelen festmény, amely nyilván Rienzi asszonyt ábrázolta. Köpnöm kellett volna ez utálatos helyen, de arra gondoltam, hogy nyomban itt lesz Eszténa, és jó szagával, ártatlanságával megtisztítja a megfertőzött levegőt.

Nagyon megvettem magam ebben a bolthajtásos félhomályos szobában, amely valóban olyan volt, amint az olcsó regényekben a hasonló szobákat leírták. Amíg zsebre dugott kézzel ültem a karosszékben - hogy a kezem ne érjen a bútorokhoz -, elvonult előttem ennek a szobának a története, mint valamely szomorú életrajz, amelyet gyermekkorunkban egy erkölcsnemesítő regényben olvastuk. Esztendő előtt elhangzott parázna sikolyok, céda kacagások, fáradt mosolyok és férfidörmögések hallatszottak a falakból, mint régi sírokból dudaszó és rikoltozás, ahová azokat temették, akik részegen haltak meg. Szinte a levegőben volt még a szaga azoknak a szennyes alsószoknyáknak, amelyeket itt kihívó mosollyal lebecsültak a nők a derekukról. A lábtük, csizmák, vastag combokon feszülő harisnyák, kalapok mind itt hagyták az emléküket. Borzadállyal tekintettem az ágyra, amely olyan volt e percben, mint a cinterem asztala, ahová egymás után fektetik a hullákat.

Az életnek minden ábrándossága elszállott belőlem, mint valami hervadt virágból az illat.

Ültem s várakoztam.

Nem vigasztalt meg, hogy most olcsó kiscipők keresik errefelé az utat a külváros havában. Minek mennek azok a lábak? Miért lobognak az új cipőszalagok? A félelem, a szorongás, amely most az én szívemet is markolássa, mint azét, aki ide igyekezik, egykor majd füst lesz, amely guggoló rézemberke alól jön ki papírgaland alakjában. Milyen céltalan az egész délutánom, amelyet ennek az ügynek szentelek! Kutját idomíthatnék a folyóparton, vagy horgászhatnék a léknél, amint a gyermekektől láttam. Benn ülhetnék egy bolthajtásos, piros kályhás, almaszagú korcsmai extraszobában, ahol a háziáldás függ a falon, és az ágyak oly magosra vannak vetve, mintha már a dunyhákat a jövő nemzedéknek is megtöltötték volna, amely ez ágyakból születni fog.

Ismétlem, uram, hogy minden kalandvágyam elhagyott, amikor ebben a rettenetes szobában üldögéltem. Lehetséges, hogy húszesztendőskoromban örvendeztem volna a közelgő eseménynek, mint valamely ünnepnap délutánjának, midőn a hegyekbe kirándulunk, és rántott csirkét eszünk papirosról és földbe ázott bort iszunk. Boldogság: egy polgárosszony fehér harisnyás lábszáraiban gyönyörködni... De negyvenesztendőskoromban még nem oly cinikus, mint egy fegyenc, sem oly romlott, mint egy éjszakai márkőr, de hülye sem, mint egy frakkos Dummer Auguszt. Miért vagyok én ezen a helyen? Tisztaságban, csendben, úri visszavonultságban eltöltött életemnek az legyen a befejezése, hogy egy vidéki örömházban agyonverjenek, mint egy lócsiszárt? Ezért vettem meg magamban az emberi hiúságokat, az ostoba beszélgetéseket, dobhangú lelkeket, kakaskukorékolásokat és üres szemeket; - ezért nem hordtam tollat a fővegem mellett, ezért viseltem szürke köpenyeget és hideg tekintetet - érző, szomorú szívet és bús gondolatokat, amelyek szinte naponta a földhöz vertek: - ezért, hogy egy téli délután kisvárosi kéjencek herbateaszagú tanyájáról nézzem a reménytelen havazást? Az életuntság úgy fonogatott körül a pókhálójával, hogy már az sem érdekelt, hogy megérkezik-e pontos időre Eszténa?

Akkor éreztem, hogy már öreg ember vagyok.

Egy egér futott végig a csigalépcsőn. Az ajtó felpattant, Eszténa állott a küszöbön. A keze a szívére volt szorítva. Csuklott. Úgy kapaszkodott meg kinyújtott kezemben, mint egy hajótörött.

*

- Az egész világ ilyen - gondoltam magamban olyan megvetéssel, amint csak egy férfi gondolkozhatik a nőkről. Amíg Eszténa helyet foglalt, eszembe jutottak mindazok a nők, akiket különböző alkalmakkor, elmúlt években láttam. Egyiktől se maradt egy víg, kedves emlékem - valami furcsa pacsuli szag vette őket körül, amelyet először gyermekkoromban éreztem az örömházban. Nők! Milyen kevesen vannak ők a múltak függőnyei mögött, akiknek még kezet csókolnék, ha újra találkoznék velük! Hiába nyújtogatnák hegyes nyelvüket, szennyes szájukat, légy nyomos lelküket, gyanús kezüket, mocsár pillantásukat. Nők! De jó volt elszakadni tőletek, vándorként tovalépegetni a vár alatt és a kiszabadult madár boldogságával énekelni.

- Hát mit akarsz, Eszténa? Elment az eszed, hogy be akarsz állni bukott nőnek? Hiszen többé nem ülhetsz előre a templom hajójában csak ott hátul lappanghatsz, ahol senki sem lát. Ráncok támadnak az arcodon, a lelked fehér inge összegyűrődik, a tested megismeri azt a fájdalmat, amely ízelítője az egyszer elkövetkező szülési fájdalomnak. Menj vissza, Eszténa, ártatlanul, szentképeid és babonáid közé; menj oda, ahol nagyra nyitott szemmel, forrástisztán nézegethetsz bele az élet folyójába és a vetőkártyába; menj vissza a zümmögő dalocskákhoz, a hangulatos estékhez, a régi házak játékos árnyékaihoz, az ágy alatt fadóbozban alvó babáidhoz és a havas háztetőkön üldögélő verebekhez. Mit akarsz, Eszténa? Nem hallod a szajhák rikoltását a pokolban, ahol őrjöngve járnak gonosz táncukat, midőn új lélek zuhan le közéjük, mint egy megszárnnyalt fecske? Nem látod az álomtalan éjszakák gunnyasztó manóit - szürke arcú, kenderhajú, tébolyodott szemű árnyait, akik a mai éjszakától kezdve beköltöznek igénytelen házikótokba? Nem hallod az arc nélküli pajzsos embert, a szorongó félelmet, amely megvasalt lábaival már nyomakodik felfelé a lépcsőn, és fegyverzetét felakasztja a kamarában? Nem hallod, hogy vijjog odakünn egy kis harang, amely születésed napján szólalt meg, és most félt, siránkozik, mert a halál árnyékába készülsz lépni? Nem félted a szemed az örömlányok borzadalmas tekintetétől, amely mindig úgy tapad az emberekre, mint a szájalom? Nem áll meg a szíved verése, hogy a hídon kell járnod, s odalent kígyók sziszegve hívnak a hullámokba?

Talán ezt, vagy ilyesmit kellett volna mondanom Eszténának, de nem jött hang számra, csak néztem a lányka újszerű frizuráját, mint valami gonosz glóriát, amely előre fejére rakódott. Úgy volt fésülve, mint valami színésznő.

Elpirult. - A hajamat ma először Lulu úrral fésültettem, mert ő ért a hölgyfodráshoz - így szólt Eszténa, és bocsánatot kért a szemével.

Levetette a mantilláját - mintha örökre megválna tőle - boldog gyermekkorától.

Lerakta a ruháscskáit, mintha egy mély vízben készülődne. A ruháscskák elbújtak a sarokban, mint árvagyermek, akik egymagukban búslakodnak egy hideg házban. A rézszeeggel kivert fűzős cipőcske szinte ijedt csodálkozással koppant le lábáról, mint a fecskefiók a fészekből. A fehér harisnyák összegyűrődtek, mint arcráncok, amelyeken a könnyek folydogálnak. Majd megállott a sarokban kikeményített alsószoknyája, mint egy őrangyal, aki utoljára figyelmezteti fehérségével.

Csupán fehér vászonból való vállfűzője és gyerekes, hosszú inge maradt rajta.

Eddig egyetlenegyszer sem vetette rám a szemét, amíg felszólítás nélkül vetkőzött, mintha egy régen átgondolt tervét hajtana végre. De tovább nem tudta, hogy mit cselekedjen. Megállt, mint egy szomorú vándor, aki eltévesztette az utat. Kezeit összekulcsolva leeresztette, és fejét búsan féloldalra fordította. Nem tudta tovább a leckét.

Miután én nem szóltam - hisz szomorú voltam -, letelepedett lábamhoz, és a földön guggolt hallgatva, engedelmesen, lélegzetvisszafojtva.

Meddig ültünk így?

Talán hét esztendő repült el felettünk, mint az elátkozottakon.

Arra riadtam fel, hogy az udvar felőli ablak vészesen csörömpöl, mint a pisztolylövés, és egy asszonysikoltás bugyborékol a közelben, mint a habzó vér a szívseben.

Egy felejthetetlen öregasszony állott az ablak párkányán, ahová nyilván létra segítségével jutott. Ennél szomorúbb arcot sohasem láttam. Száz meg száz esztendők anyafájdalma volt erre az arcra vésve. Sírkövek felírásai jutottak eszembe, amelyekre a kétségbeesett árvák aranybetűkkel írták fájdalmukat. Bús anyák arcai - és benne néhány vonás az én anyám elfelejtett arcáról is. Ott állt az öregasszony tarka ruhájában, madárijesztő módjára szétterjesztett karjaival, ég és föld között, mintha kétségbeesés adott volna annyi erőt a fáradt, öreg tagokba, hogy ilyen magosságra felemelkedhessen. Mintha az esőcsatornán kúszott volna fel, mintha boszorkányok segítették volna papucsos lábait, és angyalok védelmeznék jobbról és balról.

Ki volt ez az öregasszony?

Valóság vagy a képzelet szüleménye?

Az ablaküveg a földön hevert villanó darabjaival. Az öregasszony ég és föld között himbálódzott, mintha be akarna jutni a szobába.

Felálltam, és dermedten néztem az égi drótszálakon mozgatott bábút.

Ezalatt a hátam mögött is csattant az ablak. A hideg légáramlásra megfordultam.

Eszténa éppen keresztet vetett, s az ablakra ugrott. Ott állott egy szál ingben, mezítelen lábbal, mint az álom, amely életem végéig nem hágy el. Tündöklő, megbocsátó, szinte túlvilági mosoly volt az arcán, mint az üdvözültekén. Szerelmesen, boldogan, felejthetetlenül nézett rám vissza.

- Elmegyek, mert itt van az anyám - suttogta felém titokszerűen.

Még egyszer bocsánatot kért a mosolyával, és az ablakpárkányról a hóesésbe repült.

Mire kihajoltam az ablakon, Eszténa már elérte a földet, amelyet vastagon fedett be a hó. Térdre esett, felemelkedett, aztán libegő, hosszú ingében, piros talpaján futni kezdett, mint egy eltévedt angyal.

- A folyó felé! - rikoltott valahol egy hang, amelyben Szikrai úrra ismertem.

A kanyargós ódon utcácska visszhangozta a kiáltást, mintha a hó alatt elbűvölve álldogáló tűzfalak, tetők, esőcsatornák mind felriadtak volna és kiáltanak:

- A folyó felé!

Arra menekül az angyal ebből a gonosz, alattomos városból. S utána futottak a kémények a háztetőkről, az alvó komondorok s a tunya ajtók.

Mire az utcára értem, már az egész város a folyó felé futott. Elrepült mellettem Hartvigné francia cipőjében és krémszínű szoknyájában. Egy pillantásra sem méltatott.

Titokzatos lárma hangzott fel, a girbe-gurba utcákon hangok törtek fel, mint göröngyök, békák ugrálnak, valahol talán doboltak is, nehéz drabantcsizmák koppantak, alsószoknyás nők hevesen visítottak... Ilyen lehetett a hangulat a városkában, midőn kétszáz esztendő előtt mártírszüzeket állítottak a máglyára.

Mindenki megbolondulni látszott. A sajtuszagú boltosok az utca közepére álltak, mintha valami csodát várnának. Sohasem látott öreg asszonyok kihajoltak a legfelső ablakokból, mintha utoljára akarnák látni ezt a világot. Titokzatos vén emberkéek futottak apró kutyáikkal a falak mellett, mintha ez ideig nem lett volna szabad elhagyni házikóikat. Mintha valami varázslat múlt volna le a városról, mindenki megmozdult a néma utcákon... Lompos slafrokban, kibomlott hajjal futott Genovéa, mögötte a mézeskalács-arcú Olga és mindazok a nők, lányok, asszonyok, akiket eddig látásból ismertem. De valamennyien lomposan, mintha mosogatás vagy súrolás mellől futottak volna az utcára.

Csak Rienzi állott piros, királynői köpenyegben a nyitott ablak mellett, és megvetően nézte az utcájában támadt csődületet. Mondták, hogy mindig magánkívül volt körmenetkor, mozsárdurrogós egyházi gyülekezetek napján. A nyitott ablaknál várta a népet, amely érte jöjjön. Ünnepelni őt vagy megégetni.

Egyik sem történt, mert a nép nem törődött Rienzi asszonnal.

Amíg hazáig értem, azt vettem észre, hogy a Szent János-torony hegyéről eltűnt a kereszt. Kakas kukorékol odafent, mint akár azokban a századokban, amikor vallásaikat változtatták az emberek és a templomok. Most is valami tompa moraj hangzik a föld alól. Kénszaga van a levegőnek. Bohócok mennek valahol színes csengőikkel, üvöltő éneklésükkel. Majd gyászmenet zenél valamerre, nagyhasú trombitások fűjják igen komolyan a halotti marsot. Végül a sarkon leszállott a pipás török a trafik bádogtáblájáról, és alázatosan köszönt.

Otthon nyomban ágyba feküdtem.

*

Éjfél tájban ébredtem fel egy halotti mécses és Hartvigné társaságában.

Az asszony ezen az éjszakán nagyon gyengéd volt hozzám, talán odaadóbb, mint legelőször. Tele volt simogató szerelemmel, anyáskodó ölelésekkel, boldog, hosszadalmas csókokkal. „Szereted a lábom?” - kérdezte, és a lábát mutatta. „Tetszik a barackszínű hajam?” - szolt s haját kibontotta. „A fehér nyakam; a vállam, a karcsúságom?” Mintha megvizsgálni, meg-

jutalmazni kívánt volna bizonyos szenvedésekért ez a hallgató asszony. Kedvemben járt, szemérmét úgy elfelejtette, mint esküjét.

*

Hajnaltól, amikor elutaztam, már csendes volt X. városka.

A hótömegek alatt meglapultak a tegnap megelevenedett házikók, mintha a bűvész visszaparancsolta volna őket régi helyükre.

Az ablakok, amelyek alatt Hartvigné kíséretében elhaladtam, setétek, üresek, halottak voltak. Sehol nem virrasztott senki X.-ben ezen az éjszakán. Az utcákat belepte a hó, mint az országot, amelyen évek óta nem járt ember. Mikor visszanéztem a lábnyomaimra, úgy setétlettek azok mögöttünk, mintha két farkas ment volna végig éjszaka a városban.

Hartvigné boldogan cipelte a nehéz táskámat, mintha abban lettek volna a kések, bárdok, gyilkos acélok, amelyeknek segélyével a hóhér kivégzett volt valakit a városban. S a kivégzésnél Hartvigné segédkezett. Valamilyen nagyszerű csodálkozással nézett rám, mint a legkiválóbb emberre.

A vasúti állomás előtt elváltunk. Hozzám simult, átölelt, ahogy még senki. Úgy kapkodott a szavak után, mint a csirke az árpaszemek után.

- Először azért lettem a tied, mert szükségem volt a pénzre. Ezt nagyon megbántam, s nem tudtam volna élni a szegénnyel. Előbb-utóbb behaltam volna a gyötrelembe. De az elmúlt éj mindent helyrehozott. Szerettelek, ahogy még senkit sem szerettem. Megtörtem érted - csak érted - a hűségemet, az esküvésemet, minden fogadalmamat. És most már boldog, csendes, megelégedett leszek életem végéig, mert lemostam lelkemről a gyalázat foltját.

Megcsókolt, és lassan visszament a városba, mint egy fantom az éjszakában, akit többé sohasem fogok látni.

Alvó utasok között dohány- és csizmaszagú vasúti kocsiban helyezkedtem el. Valaki ellenségesen morgott a sarokban. Majd a téli éjszaka függőnye megöl a kalauzok befagyott torka kiáltotta az akkor még szokásos jelszavakat. A havas kerekek csikorogni kezdtek. Valaki végigfutott a vonal mellett, és ugatott, mint egy komondor:

- Fogják meg Pálfi Pált. Miatta ugrott be a lékbe egy leány.

A vonat lassan mozgott, a rikácsolás mind érthetlenebbé vált. Eltűntek az x.-i állomás piros és zöld szemei, s én azóta sohase voltam a városban.

(Kisörs, 1918. Nyár.)

.oOo.